

ATATÜRK'ÜN MERSİN ZİYARETLERİ

İbrahim BOZKURT*

ÖZ

Mustafa Kemal Atatürk, henüz TBMM başkanı iken yurt içinde seyahatlere başlamış, Cumhurbaşkanlığı döneminde de devam etmiştir. Bu geziler kapsamında kurtuluştan önce bir ve daha sonra sekiz olmak üzere toplam dokuz kez Mersin'i ziyaret etmiştir. Bu gezilerde Atatürk'ün gündeminde; Cumhuriyetin temel nitelik ve değerlerinin tanıtılması, benimsenmesinin sağlanması, güneyde çiftlik için arazi arayışı, örnek ziraat çiftliklerinin kurulması ve geliştirilmesi, kentte Arapça konuşanların sayısının fazlalığı nedeniyle ilgili kurumlar aracılığıyla Türkçenin geliştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmesi yer alır. Bunlara ek olarak; 1930 ve 1931'deki yurt gezileri bağlamında oluşturulan tetkik raporlarının şehrin ziyareti sonrası Mersin'i kapsayan bölümlerinde; mali meseleler (vergiler), gümrükler, idare ve adliye sorunları, eğitim, sağlık, iktisat, deniz ticareti, liman, kredi meseleleri, kooperatifler, halkın şikâyetleri vardır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Yurt Gezileri, Mersin, Silifke, Tarsus.

MERSİN VISITS OF ATATÜRK

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk started the domestic travels when he was the president of the GNAT and continued these travels when he became the President of the Republic. He visited Mersin nine times, one before and eight after the liberation within the scope of these travels. In these travels, the works of introducing the fundamental qualities and values of the republic, ensuring the adoption of them, land seeking in the south for the farm, establishment and development of the agricultural farms and developing Turkish through related institutions due to the fact that there was a substantial number of Arabic speaking people were emphasized in the agenda of Atatürk. In addition to these, in the examination reports which were prepared within the scope of 1930-31 travels which covered Mersin after the visit of the city,

* Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: ibrboz@mersin.edu.tr

financial matters (taxes), customs, the problems of administration and justice, education, health, economy, maritime trade, harbour, credit problems, cooperatives and the problems of people were existing.

Keywords: *Mustafa Kemal Atatürk, Trips to Country, Mersin, Silifke, Tarsus.*

Giriş

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1923 yılından itibaren yurt içinde sık sık seyahate çıkmıştır.¹ Atatürk, yurt gezilerinde 52 ili ziyaret etmiş, bu illerin çoğuna birçok kez gitmiştir.² Gezilerinde bir yandan ülkenin toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlardaki durumunu saptamaya, diğer yandan da tespit edilen sorunlara çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır.³ Gürbüz Tüfekçi'nin de belirttiği üzere, bu geziler sadece “*tetkik ve inceleme*” ya da “*açılış*” amaçlı “*törenselleştirilmiş*” gezilerden değildir. Gazi, yoğunlukla devrimin

- ¹ Atatürk'ün yaklaşık on beş yıl süren yurt gezileri farklı boyutlarıyla çeşitli makalelerde ele alınmış ve incelenmiştir. Bunlardan bazıları için bkz. Melih Tinal, “Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:VII, Sayı:16-17, (Bahar-Güz, 2010); Muharrem Dayanç, “Atatürk'ün Sonbahar Seyahatleri ve Erzurum Depremi ve Ahmet Hamdi Tanpınar”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Atatürk Özel Sayısı, (Kasım 2006); Latif Daşdemir, “Yurtiçi Gezilerinin Önemi ve Bilinmeyen Bir Gezi, Çeşme-Ilıca Ziyareti”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:3, (2006); Mevhibe Savaş, “Ata'mızın Adana'yı Son Ziyareti ve Hatay'ın Anavatana Katılması”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/mehvhibe_savas_atamizin_adanayi_ziyareti_hatay_anavatana_katilmasi.pdf (Erişim Tarihi: 13.04.2017) ; Erdem Çanak, “Atatürk'ün Adana Ziyaretleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:XXX, Sayı:90, (Kasım 2014); Yücel Özkaya, “Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/808/10284.pdf>(Erişim Tarihi: 10.04.2017); Selçuk Duman, “Kızılırmak Gazetesi'ne Göre Mustafa Kemal Atatürk'ün 1928 Sonbaharında Sivas'i Ziyareti”, **Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, (2006); Yaşar Semiz, “Milli Mücadelenin Başlangıcında Konya ve Atatürk'ün Konya'ya İlk Gelişleri”, **SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:8, (2000); Osman Akandere, “Atatürk'ün Konya'yı İkinci Defa Teşrifleri (1-4 Nisan 1922)”, **SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:5, <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/106/101> (Erişim Tarihi: 15.04.2017); Sadık Sarısaman, “Mustafa Kemal Paşa'nın Şebinkarahisar'ı Ziyareti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:5, Sayı:19, (1997); Tahir Kodal, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Denizli Ziyaretleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:XIX, Sayı:55 (Mart 2003); Günver Güneş, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Aydın Seyahatleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:XXI, Sayı:61 (Mart 2005).
- ² Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s.11.
- ³ Muhittin Gül, “Atatürk'ün Yurt Gezileri'nin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:3, (2006), s.52.

doğrudan halka anlatılması rolünü üstelenerek ya da sonuç ve etkilerini bizzat yerlerinde görmek amacıyla gezilere çıkmıştır. Kimi kez geziler, ülkedeki devrim karşıtı bir hareket nedeniyle “*duruma vaziyet etmeye*, sorunu yerinde incelemeye ve bizzat soruna el koyarak çözmeye yöneliktir.”⁴

Atatürk'ün gezilerinin gündemi ve amaçları üzerine birçok değerlendirme yapılabilir: Bunlardan ilki; cumhuriyetin ve devrimin daha geniş bir taban tarafından benimsenmesi amacıyla kamuoyu oluşturmaktır. Aslında 1920'li yıllardaki yurt gezilerinin amacı daha çok cumhuriyetin, devrimin ve yasal düzenlemelerin topluma anlatılması ve anlaşılmasının sağlanmasıdır. Cumhuriyet Türkiye'sinin temel nitelik ve değerlerini tanıtmak ve bunlara karşı çıkışların nedenlerini yerinde gözlemek bu seyahatlerin bir başka amacıdır. Atatürk söz konusu gezilerde rejime, yeni Türkiye'ye değinmiş ve daha birçok konuda çeşitli konuşmalar yapmış, açıklamalarda bulunmuştur. Atatürk'ün yurt gezilerinde dikkat çeken bir başka husus ise çağdaş dünyanın kıyafetlerini de giyerek, belki de ilk kez karşılaştığı yeni giyim tarzıyla halkına örnek olmaktır. Televizyonun olmadığı, basının siyah beyaz ve günümüzdeki koşullarda kaliteli fotoğraf baskısı yapamadığı bir dönemde neredeyse her tren istasyonunda inerek, kendisini yakından görmek isteyenlerin ilgisine halkıyla iletişim kurarak yanıt vermiştir.

Kemal Atatürk'ün seyahatlerinin gündemi, dönemselsel olarak değişme göstermektedir. Özellikle 1930 ve 1931 gezilerinde Türkiye'nin o günlerde içinde bulunduğu koşullar, yaşanan olaylar ve sonuçları ayrıntılarıyla değerlendirilmiştir. Zaman zaman karşılaşılan sorunun önem derecesine göre başbakana ya da ilgili makamlara uyarıcı ve önlem alması gereken talimatlar/ bilgiler verilmiştir. Gazi Mustafa Kemal'in gezilerinde karşılaşılan, halkın şikâyetçi olduğu sorunlarda yetkililere sadece sözlü bilgiler verilmekle yetinilmemiş, kendisinin gözetiminde raporlar hazırlatılarak yine başbakana ve ilgililere bu raporlar iletilmiştir. Kısacası bu gezilerin önemli bir çoğunluğunun olayların öncesi ve sonrası ile yorumlandığında, sadece bir “*geldim, gördüm, dert dinledim*”⁵den çok daha fazla anlamlar taşıdığı görülür.

Hasan Rıza Soyak da aynı doğrultuda Atatürk'ün seyahatlerinin önemini şöyle anlatmaktadır;

“...seyahatlerinde halktan dinlediği şikâyetleri, dilekleri, hükümet işleri hakkında edindikleri en doğru malûmatı ile beraber, hükümete bildirirlerdi.

⁴ Gürbüz Tüfekçi, *Atatürk, Seyahat Notları, 1930-1931*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s.11.

⁵ Tüfekçi, *a.g.e.*, s.12.

*Şunu da ilave etmeliyim ki, Atatürk'ün vakit vakit halktan dinlediği şikâyet ve dileklerle hükümet işleri hakkında edindiği malumata dayanarak ileri sürdüğü mütalâalardan bazı mesul hükümet tarafından, nazarı dikkate alındığı olmuştur, fakat yeni karar ve tedbirleri icap eden hamleci teklif ve mütalâaları, çoğu zaman ihmale uğramıştı”.*⁶

Atatürk, halkın sorunları ile yakından ilgilenmiş, gezilerinde çoğunlukla resmi protokol doğrultusunda karşılama yerine halk ile daha fazla iletişim kurabileceği ortamların oluşturulmasını arzu etmiştir. Mersin'e gelişlerinde de görüldüğü üzere caddelerden yürüyerek, farklı meslek ve toplumsal sınıflardan insanlarla diyalog kurmuştur. Ziyaretlerinde Atatürk'ü Mersin'de kimi zaman bir fırında ekmek pişiren işçiyle, kimi zaman kahvehanesinde çayını içtiği esnaf ile kimi zamanda yolda karşılaştığı kişilerle sohbet ederken aktaran birçok anı ve anlatımlar mevcuttur.⁷ Ayrıca ziyaret ettiği birçok ilde olduğu gibi Mersin'de de Vilayeti, Belediyeyi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni ve birleşmeden önce Gençler ve Türk Ocaklarını ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir.

1930'ların sonu ve 1931'in başlarındaki gezilerin gündeminin odak noktasını, iktisadi kalkınma programı arayışı, çok partili siyasal hayat denemesi ve toplumdaki yansımalarını gözlemlemek oluşturur. Bu gezilerdeki gözlemlerini ve kendisine iletilen dilekleri/sorunları, birinci tetkik ve ikinci tetkik olarak adlandırdığı raporlarına yansıtmıştır. Beraberinde uzmanlardan, bürokratlardan, basın temsilcilerinden ve görüşlerine önem verdiği kişilerden oluşan kalabalık bir heyetle daha sistematik ve planlı geziler düzenlemiştir. Bu seyahatlerinde kaleme alınmış raporlarında; mali meseleler (vergiler), gümrükler, idare ve adliye sorunları, eğitim, sağlık, iktisat, deniz ticareti, kredi meseleleri, kooperatifler, halkın şikâyetleri, gericilikle mücadele vardır. Raporlarda da belirtilen ve halkın şikâyet ettiği konulardan biri olan vergilerin ağırlığı, Atatürk'ün yurt gezilerinde de zaman zaman heyette bulunan Hasan Rıza Soyak'ın anılarında şöyle aktarılmıştır:

“Atatürk'ün Silifke'deki çiftliğinden dönüyordum; yolumun üzerinde bulunmaları itibarıyla Mersin ve Adana'ya da uğramıştım. Her yerde, vergi tahsilâtına hız vermiş olan mahalli maliye memurlarının birtakım aşırı

⁶ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C.II, Yapı Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1973, s.450.

⁷ “Gene bu defa Atatürk, gayri muayyen zamanlarda konaktan çıkarak çarşı ve mahalle aralarına gitmiş, bazen bakkal dükkânlarında bazen kenar mahalle kahvehanelerinde oturarak halkla en geniş manada temaslar yapmıştır”, Mersin Belediye Başkanı Mitat Toroğlu, halkevinde Atatürk'ün kenti ziyaretleri ile ilgili hatıralarını anlatıyor, bkz. **Yeni Mersin**, 19 Mart 1941.

hareketlerinden bahsediliyor, vergisini ödemeyen bazı mükelleflerin borçları için en lüzumlu ev eşyasına, kap kacağına hatta yatak ve yorganına kadar haczedilip pazarda haraç-mezat satıldığı söyleniyordu; şikâyetler umumi bir hal almıştı. Çankaya'ya vardığım zaman Atatürk, eski köşkteki yemek salonunda Hikmet Bayur'la öğle yemeği yiyordu; beni de sofraya, soluna oturttu. Çiftliğe ait işler konuştuktan sonra: 'oralarda başka ne var ne yok?' diye sordu. Dinlediğim şikâyetleri, olduğu gibi arz ettim. Bayur, dayanamadı; söze karıştı: 'fakat paşam, Sultan Hamid devrinde bile fakir halka böyle zulmedilmemiştir...' dedi. Ben büyük bir fırtına kopacak vehmi içinde gözlerimi Atatürk'e çevirdim; hayret?...Dudaklarında hafif bir tebessüm belirmişti; başını biraz eğdi ve kulağıma: 'Heyecana kapıldı; ama haksız da değildir' dedi. Sonra doğrularak yüksek sesle devam etti: 'Bu vergi tarh ve cibayet usullerini, daha adil ve mutedil esaslara bağlamak lâzımdır...Daha doğrusu maliyeyi, o kötü zihniyet ve bütün eski mevzuatıyla beraber, ateşe verip, yerine yepyeni bir idare kurmalıdır; nasıl olsa bir gün ona da sıra gelecektir.'⁸

Yurt gezilerinde kendisine ulaştırılan dilek mektuplarından ve gözlemlerinden oluşan tetkik raporlarında Mustafa Kemal Atatürk, bizzat kendi yazısı ile "Halk Şikâyetleri" bölümünde sorunlara dikkat çekmiştir:

"Hükûmeti ve fırkayı zaif düşüren mühim sebeplerden birisi de halk şikâyetlerinin ve fırka teşkilât temennilerinin kayıtsızlığa maruz kalmasıdır. Halktan gelen müracaat ve şikâyetler, Devlet teşkilâtımızda daima esaslı bir makes (yansıma) bulmalıdır. Hükümete gelen her müracaat ve şikâyet, tali memurların değil bizzat vekilin (veya mahallinde valinin) imzalayacağı (müsbet veya menfi olsun) esbab-ı mucibeli (icab eden sebepler) bir cevapla karşılanmalıdır. Bu cevap şikâyet mevzuunun ehemmiyeti derecesinde çabuk verilmelidir..."⁹.

Atatürk, yurt gezilerinin bir başka amacını da yine bu raporlarda bizzat kendisi ifade etmiştir: "...Bu seyahatlerdeki temaslar, bize halk şikâyetlerinden devlet işlerinin nasıl yürüdüğünü anlamak ifadesinin çıkarılabileceğini gösterdi. Şikâyetler tek tek tetkik olunmakla beraber, bunların mahiyetine göre tasnifinden sonra vücuda gelecek tablonun toptan mütaleası büyük halk tabaklarının hangi ızdıraplarla mahmül (yüklenilmiş) olduğunu gösteriyor"¹⁰. Bu bağlamda Atatürk, halkın şikâyetlerinin tasnif edildikten sonra üçer veya altışar aylık özetler halinde fırkaya veya meclise

⁸ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C.1, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, s.43.

⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (BCA)**, Fon No:490 1 0 0, Kutu No:34, Dosya No:142, Sıra No:1, s.30.

¹⁰ **BCA**, Fon No:490 1 0 0, Kutu No:34, Dosya No:142, Sıra No:1, s.31.

gönderilmesiyle “*mütalea ve tetkiki*” yöntemiyle çok yararlı sonuçlar alınacağını düşünmektedir.

Atatürk’ün yurt gezilerinde görüldüğü üzere Mersin’e gelişleri de sadece seyahat amaçlı değildir. Bu gezilerin amacına bakıldığında, bir yandan yeni Türk Devleti’nin temel nitelik ve değerlerini tanıtmak, Mersin ve çevresinin sosyo-ekonomik durumuna dair bilgi sahibi olmak, diğer yandan da kentin doğusunda, Tarsus sınırları içinde Piloğlu Çiftliği ve batısında, Silifke’de Tekir Çiftlikleri aracılığıyla örnek ziraat çiftlikleri kurmak ve bunlara işlerlik kazandırmak olduğu görülür. Atatürk’ün kurduğu ziraat çiftliklerinde hangi ürünün nerede daha verimli sonuç verebileceği üzerine tarımsal araştırmalar da yapılmıştır. Afet İnan’ın 1931’de katıldığı Silifke’deki çiftlik gezisine ait izlenimleri de bu konuyla ilgilidir: “*Benim bu seyahatten edindiğim fikir şunlar oldu: bu mıntikalardaki buğday kalitesi düşüktür. Orta Anadolu’nun dolgun nişastalı daneleri, bu sulak mıntıkada pek olmuyor, kuvvet daha ziyade sapa, samana gidiyor. Binaenaleyh bunun yerine başka hububat yetiştirilmelidir*”¹¹.

Atatürk’ün, Mersin ve çevresine ait gezilerinin bir başka gündemi de bölgedeki heterojen sosyo-kültürel yapıdan dolayı Türkçe’den ziyade Arapça’nın yoğun olarak konuşulması ve buna karşılık alınması gereken önlemler oluşturur. 1930-31 yıllarında Serbest Fırka’nın kapanmasından sonra yirmi ili kapsayan inceleme gezisine katılan Ahmet Hamdi Başar, Mersin ve Adana gezilerindeki bu konuya ait düşünceleri anılarında şöyle dile getirmiştir:

“Seyahatin İzmir’den itibaren başlayan safhasında ve bilhassa Mersin ve Adana’da milliyetçilik ve Türkçülük bahisleri konuşuldu. Mersin’de ve Adana’da Arap, Nasturi, Süryani ekalliyetler var. Bunlar Türkçe bile konuşmazlar. Muhitte bunlara karşı düşmanlık gösteriliyor. İşin ve servetin nisbet edilirse çoğu bunlarda imiş. Hâlbuki Suriye’de, İskenderun civarında Halep’te birçok Türk var ki ekseriyet halinde, anavatanın dışında kalmış. Rumlarla yapılan mübadele şeklinde bu civarda yaşayan gayri Türk azlıklarla Suriye’deki Türkleri mübadele fikri bile ortaya atılıyor. Gazi, içimizde bugün azlık gibi gözüken ve kendilerini Arap, Süryani vs. tanıyanların, birtakım hadiseler neticesi olarak Türklüklerini unutmuş insanlar olabileceğini söylüyor. Görüyorum ki, Gazi’nin Türkçülüğü daraltıcı ve parçalayıcı değil genişletici ve toplayıcı bir Türklük...Halkı bir müşterek fikir etrafında toplamak, memleketin sadece maddesini değil, milletin manasını da kurtarmak lazım geldiği muhakkak. Gazi her şeyden fazla bu noktaya ehemmiyet veriyor

¹¹ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, (Baskıya Hazırlayan: Arı İnan), 8.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.434.

ve bunun için de Türkçülüğü ve Türk tarihinin eskiliğini ve kudretini ileri sürüyor".¹²

Atatürk'ün 1931 yılındaki inceleme gezisinin Mersin bölümünü kapsayan raporunda; sınır güvenliği, kentteki ticaret odalarının çalışmaları ve temsili, Mersin'den başlamak üzere Akdeniz'de deniz ticareti için deniz fenerlerine olan gereksinim ve Mersin Limanı'nın durumu ve geleceği ile konulara değinilmiş olduğu görülür. Bunlardan sınır güvenliği meselesi ikinci tetkik raporunda şöyle yer almıştır:

"Mersin ve Adana vilayetlerinde vazifedar memurlar nazarı dikkatimizi celb ettiler. Bu iki vilayetin bütün sahil mıntıkası baştan başa Nusayri köyleri ile doludur. Bu mıntıkada Türk köyü yoktur. Lazkiye sahilleri ile bu mıntika arasında denizden daimi geliş gidiş devam etmektedir. Kaçakçılık muhakkaktır. Bir taraftan da bu kapu, Suriye'nin siyasi cereyanlarına açıktır. Yüksek memurlar vasıtasızlıktan, çaresizlikten tedbir almak mümkün olmadığını söylediler. Devletçe yalnız sahilde değil, bu havalinin bütün nuseyri mıntıkasında hassas olmamız, vaziyeti iyi dinleyip tetkik etmemiz lüzumludur. Sahildeki Suriye ve Lazkiye temaslarına karşı mani tetbir ve vasıtalar düşünmeliyiz (Motör ve saire...)".¹³

Sözü edilen raporda belirtilen deniz ticareti, deniz fenerleri, bağlantılı odaların çalışmaları ve liman politikası ile ilgili bilgiler de şunlardır:

*"...İzmir, İstanbul, Mersin ve Samsun gibi mühim ticaret merkezlerindeki odaların mümessilleri ile vaziyetin birlikte mütalaası teklif ediliyor"*¹⁴; *"Akdeniz'de İzmirle Mersin arasında 20 kadar deniz fenerine ihtiyaç olduğu ve bu eksiklik yüzünden sahillerimizde deniz seferleri emniyeti görülmediği söylenmiştir. Memleketin harici ticaretine ve nakliyat sigortalarına tesir edecek olan bu ihtiyaç tedricen ikmal olunabilir"*¹⁵; *"Mersin limanının Ereğli kadar acele hazır olmasına o kadar lüzum yoktur. Bu limanın şimdiki kabiliyeti hakkında yerinde yaptığımız tetkikat neticesi hatta Ergani madeni açıldıktan sonra dahi mevcut vesait ve şeraitle bir müddet büyük müşkülât olmadan iş görülebileceği merkezindedir. Fakat diğer taraftan birinin hususiyet sebebiyle burada liman inşası uzun sürecektir. Bu sebeple inşaata başlamakta fazla teahhur (gecikme) vaki olursa kaybolan seneleri ileride telafi imkânı olmaz...Ereğli'den sonra olmakla beraber Mersin limanının da inşasına başlamak lazımdır"*.¹⁶

¹² Bkz. Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'Dan Sonra Türkiye*, 2.Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:155, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981, s.113-114.

¹³ BCA, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 34, Dosya No: 145, Sıra No:1, s.37.

¹⁴ BCA, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 34, Dosya No: 145, Sıra No:1, s.56.

¹⁵ BCA, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 34, Dosya No: 145, Sıra No:1, s.51.

¹⁶ BCA, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 34, Dosya No: 145, Sıra No:1, s.6-7.

Mersin'e İlk Geliş: 5 Kasım 1918

1923'ten başlayarak 1938 Mayıs'ına kadar ki 15 yılı aşkın sürede birçok yurt gezisine çıkan Atatürk'ün sıklıkla seyahat ettiği kentlerden biri de Mersin'dir. Bugünkü bilgilerimize göre Atatürk'ün Mersin'e ilk gelişi; 5 Kasım 1918'de son ziyareti ise 20 Mayıs 1938 tarihinde gerçekleşmiştir. 5 Kasım 1918, 17 Mart 1923, 20-31 Ocak 1925, 10 Mayıs 1926, 12 Şubat 1931, 28 Ocak 1933, 21 Şubat 1935, 19 Kasım 1937 ve 20-24 Mayıs 1938 tarihlerinde olmak üzere Atatürk dokuz kez Mersin'i ziyaret etmiş ya da Mersin'de bulunmuştur.¹⁷

¹⁷ Atatürk'ün Mersin'e gelişlerini konu edinen çalışmaların bir kısmında, 15 Şubat 1927 tarihli bir gezinin daha gerçekleştiği belirtilmektedir. Söz konusu geziden bahseden kişi ve kaynaklara baktığımızda şunlar olduğu görülür:1929-1942 yılları arasında Mersin'de Belediye Başkanlığı yapmış bulunan Mitat Toroğlu, Atatürk'ün şehre gelişinin 17.yıldönümü nedeniyle halkevinde yaptığı konuşmada bu konuya şöyle değinir: “*Şubat 1927 de denizden teşrif ettiler, mutad ziyaretleri yaptıktan sonra Ankara'ya hareket buyurdular*”. Bkz. **Yeni Mersin**, 19 Mart 1941; Ayrıca bkz. Fikri Mutlu, “Atatürk Mersin'de-6”, **Kuvayı Milliye**, Ağustos 1971, Yıl:11, Sayı:132, s.7'de; “*Dördüncü olarak Mersin'e şeref vermeleri; Deniz yolu teşrif buyurdular. Mutat ziyaretlerden sonra Tirenle Ankara'ya hareket ettiler. Denizde iken şehir adına karşılamak gerekiyordu. Vali yoktu, adına muavin, Belediye, Parti Başkanı ve şehirde ileri gelen kimseler, bir motorla büyük misafirimizi karşılamak amacıyla vapura gitmiştik. Vali muavini, Cumhurbaşkanı hiç görmemiş, heyecan içinde tir tir titiyordu. Vapura 100 metre kadar yaklaşmıştı. Adamcağız motorun içinde ve gözümüzün önünde bayılıverdi. Hastahane başhekimi Dr. Abdullah Ersoy, soğukkanlılıkla ve süratle ve daima yanında taşımakta olduğu kalbi takviye eden iğneyi yapıştırdı. Masaj yapıldı, canlandırdı. Motor da vapura yanaştı. Dayayarak çıkardık. Fakat benzinde kan kalmamıştı. Vali yoktu, yardımcısı da rahatsız olduğu halde istikbale geldikleri ifade edildi. Kısa bir kabülden sonra dışarı çıktılar. Vilayet makamı, belediye ve partiyi ziyaretten sonra hareket ettiler”;Taha Toros, Atatürk'ün Adana Seyahatleri adlı kitabında Atatürk'ün Mersin'e geldiği tarihler arasında 15 Şubat 1927'yi göstermektedir. Bkz. Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, 2.Baskı, Altın Koza Yayınları, Adana, 2006, s.68; (Taha Toros'un, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Seyhan Basımevi, Adana, 1939 tarihli kitabının ilk baskısında Mersin gezileri bölümü bulunmamaktaydı); “*Vapurdan Trene*” başlıklı ziyaret birbirine benzer bir anlatımla aktarılmıştır. Bkz. Gündüz Artan, **Atatürk Mersin'de**, Mersin Deniz Ticaret Odası Yayınları, Mersin, 2000, s.37; Semih Vural ise, **Atatürk Mersin'de**, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-6, Mersin, 2016, s.59'da; “*Vapurdan Trene, 5 Şubat 1927 Cumartesi, Ertuğrul yatı ile çıktığı gezide yine Mersin'e uğrayan Mustafa Kemal'i karşılamak üzere Vali Muavini, Belediye-Parti Başkanı ve mülki erkan ile ileri gelen zevat motorla yata çıktılar...Kısa süren kabulden sonra Mustafa Kemal ve yanındakiler şehre çıktılar. Vilayet, Belediye ve Partiyi ziyaretten sonra trenle Ankara'ya hareket ettiler*”. Bunlara karşın bu çalışma bağlamında yapılan araştırmada (1, 4, 7, 10, 14, 17, 22 Şubat 1927 tarihli **Yeni Adana**) yerel ve (6-20 Şubat 1927 tarihleri arasında **Cumhuriyet**, 1-20 Şubat 1927 tarihleri arasında **Vakit**, 1-20 Şubat 1927 tarihleri arasında **Hâkimiyet-i Milliye**, 1-21 Şubat 1927 tarihleri arasında **Milliyet** gazeteleri olmak üzere) ulusal gazetelerde söz konusu gezinin gerçekleştiğine dair bir haber bulunamamıştır; Mehmet Önder'in, Atatürk'ün Yurt Gezileri adlı kitabında böyle bir geziden*

Mustafa Kemal Paşa'nın Mersin'e ilk gelişi, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından askeri bir görev nedeniyle gerçekleşmiştir. Mersin ve çevresinin işgal edilmesinden önce Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'nı devralmak üzere Adana'ya gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu yeni görevine tayinini şu şekilde açıklamaktadır: “1334/1918 senesinin son aylarında bulunuyorduk. Bu sırada umum Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'nın bana verildiğine dair bir telgraf aldım. VII'nci ordu komutanlık vekâletine kolordu komutanlarından Ali Fuat Paşa'yı tayin ederek grup karargâhının bulunduğu Adana'ya hareket ettim (30 Ekim 1918)”¹⁸ Yıldırım Ordular Grup Komutanlığını Adana'da Alman Mareşali Liman Von Sanders'ten devralan Mustafa Kemal Paşa; görev bölgesi sınırları içinde yer alan Kilis, Antep, Adana ve Mersin kamuoyunu, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Anadolu'daki hedeflerine ve işgallere karşı uyarmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1918'de Mersin'e gelmiş; kentte, Mersin Mutasarrıfı Galip Bey, Jandarma Tabur Komutanı Hasan Zühtü ve Jandarma Bölüğü Yüzbaşı Talat Beylerle ve diğer kişilerle yaptığı görüşmelerde durumun kötüye gittiğini belirterek; “Bizim için savaş henüz bitmedi, asıl kurtuluş savaşına bundan sonra başlayacağız. Ona göre hazırlıklı olmamız gerekir”¹⁹ demiştir. Silifke ile Toros Dağları'nın eteklerindeki karakolların sayısının arttırılmasını, depoda bulunan yeni silahların bol cephane ile dağ köylerine dağıtılmasını önermiştir. Silah ve malzemelerin dağıtımını, Yüzbaşı Talat Bey tarafından Seyyar Jandarma Müfreze Komutanı Arslanköylü (Efrenkli) Hüsnü (Yıldırım) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.²⁰

Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak Mersin'e gelen Mustafa Kemal Paşa, 23.Tümen Komutanı eski silah arkadaşı Bursalı Albay Bahaeddin Bey'in konduğu olarak geceyi Uray Caddesi üzerinde saatli kilise

bahsedilmemektedir. Bkz. Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998; Atatürk'ün yurt gezilerinin kronolojik bilgilerinin verildiği http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/yurtgezileri.html başlıklı web adresine göre; Şubat 1927'de Atatürk'ün Mersin'e bir gezisi bulunmamaktadır (Erişim Tarihi: 10.02.2017); Utkan Kocatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğünde de Şubat 1927 tarihli geziye ait bilgi mevcut değildir. Bkz. Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007; Rauf Erdil, **Atatürk'ün Mersin Gezileri**, Yeni Cenup Ofset Matbaası, Mersin, 1988'de de Şubat 1927 tarihli bir Mersin ziyareti bulunmamaktadır.

¹⁸ Zekeriya Türkmen, “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı:4, (Temmuz 2000), s.405.

¹⁹ Erdil, **a.g.e.**, s.4.

²⁰ **Kurtuluş Savaşı'nda İçel (Mersin)**, Türkiye Kuvayi Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayınlarından:1, Baha Matbaası, İstanbul, 1971, s.30.

karşısındaki Karamancılara ait binada geçirmiştir. Ertesi gün Adana'ya hareket etmiştir.²¹ Bu hazırlıkların üzerinden altı hafta kadar sonra 17 Aralık 1918 tarihinde başlayan düşman işgali²², yaklaşık üç yıl sürmüştür. Mersin'deki görüşmelerde Adana'daki 3 Kasım toplantısında alınan kararların ivedilikle uygulamaya geçirilmesi kararı alınmıştır.²³ Mustafa Kemal, bölgede kısa süre kalmış olmasına karşın, emrinde bulunan subaylar ve işgale karşı direnişe istekli, cesaretli kişilerle Ulusal Kurtuluş Savaşı'na temel teşkil edecek önemli adımlar atmıştır.²⁴

Kurtuluştan sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Mersin'i İlk Ziyareti: 17 Mart 1923

1923 yılının Mart ayında Gazi Mustafa Kemal, Güney illeri gezisine çıkmıştır. Evliliğinin henüz ikinci ayında Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım'la birlikte 12 Mart 1923 gecesi Ankara'dan hareket eden trenle Adana, Tarsus ve Mersin'e bir ziyaret planlamıştı. 15 Mart 1923'te Gazi, Başkumandan ve Meclis Başkanı olarak Adana'ya geldi.²⁵ Kurtuluştan sonra ki ilk gezide yanında; Başyaver Salih Bozok, milletvekillerinden Kılıç Ali, Damar Arıkoğlu, Refik Koraltan, Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı Tekçe, yazar ve gazeteci İsmail Habib (Sevük) ve başkaları da vardı.²⁶

15-16 Mart günlerini Adana'da geçiren Gazi Mustafa Kemal, 17 Mart 1923 Cumartesi günü öğleye doğru coşkun sevgi gösterileriyle Mersin Garı'nda karşılanmıştır.²⁷ Tan Gazetesi, Gazi'nin Mersin'de karşılanışını şöyle aktarmıştır: “*Mersin, 17 -Başkumandan Paşa'nın Mersin'e Hareketi. Gazi Mustafa Kemal Paşa bugün öğleden evvel sâ'at on biri kırk beş geçe Mersin'i teşrif buyurdular. İstasyonda bi'l-'umûm kasaba sükkânı tarafından istikbâl edilen Gazi Paşa halkın mütemâdi alkışları arasında*

²¹ Erdil, a.g.e., s.4, 5.

²² Mersin'in işgali için bkz. Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s.56-58; **Kurtuluş Savaşında İçel (Mersin)**, s.39; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, 1.Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.75.

²³ Çelik, a.g.e., s.43.

²⁴ Çelik, a.g.e., s.43.

²⁵ Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Seyhan Basımevi, Adana, 1939, s.11.

²⁶ Önder, a.g.e., s.366; Erdil, a.g.e., s.6.

²⁷ Gazi Mustafa Kemal'in Mersin'de karşılanışı, kentteki etkinlik programı ve bu gezide yaşananlar için bkz. Fikri Mutlu, “Atatürk Mersinde-1”, **Kuvayı Milliye Dergisi**, Yıl:11, Sayı:126, (Mart 1971), s.4-7; Fikri Mutlu, “Atatürk Mersinde-2”, **Kuvayı Milliye Dergisi**, Yıl:11, Sayı:127, (Nisan 1971), s.4-7; Fikri Mutlu, “Atatürk Mersinde-3”, **Kuvayı Milliye Dergisi**, Yıl:11, Sayı:128, (Mayıs 1971), s.4-7; Fikri Mutlu, “Atatürk Mersinde-4”, **Kuvayı Milliye Dergisi**, Yıl:11, Sayı:130, (Haziran 1971), s.9-11.

dâ'ire-i hükümete azimet ederek ziyaretler kabul buyurmuşlar ve Mersin Oteli'nde şereflerine verilen bir ziyafette hazır bulunmuşlardır"²⁸

İşgalin acı ve sıkıntılarında kurutulmuş bağımsızlığa kavuşmanın sevinciyle gururlanan Mersinliler, Başkomutanlarını en içten duygularla karşılamaya gitmişlerdi. Gazi istasyondan Hükümet Konağı'na yürüyerek gitmiş ve kısa süreli görüşmelerde bulunmuştur. Belediye Binası'nda, daha sonra Özel İdare Binası olarak kullanılan yerde, öğle yemeği yenilmiştir. Burada, o dönem Mersin Belediye Başkanlığını yürüten Ahmet Efendi, M.Kemal'in bilgisi olmadan belediye adına düzenlenen öğle yemeğine yabancı konsoloslara da davet etmiş, bu durum Paşa'yı oldukça rahatsız etmiştir.²⁹ Çünkü Mustafa Kemal, Mersin'i de kapsayan ziyaretinin amacının vatandaşlarla bir arada samimi bir atmosferde gerçekleşmesini beklerken yemek siyasi bir havaya dönüşmüştü.³⁰ Uray Caddesi üzerinde yürüyüşü sırasında karşılaştığı "*Türk-Arap Kardeşliği, Hemşehriniz Suriye'yi de Unutmayınız*"³¹ yazılı pankarta yorumu; "*Türkiye, arzu eder ki Suriye de mukadderatını kendi ta'yin etsin*"³² olmuştur.

Bu geziye ait izlenimlerini aktaran Damar Arıkoğlu'na göre, M.Kemal trenle Mersin'e gelirken özel vagonunda yanındakilerden bir ricada bulunmuştur: "*Arkadaşlar, şimdi Mersin'e gidiyoruz. Karşıma mutlaka Mersin Mebusu Ziya³³ çıkacaktır, ben bunu sevmem. Yanıma gelmesinden sinirlenirim. Çolak Selâhaddin³⁴ (Mersin) ile arkamdan söylemedikleri kalmadı. Şimdi bir yakın dostu imişim gibi halk karşısında, cambazlık yapacaktır. Tekrar rica ediyorum; bu adamı benim yanıma sokmamak için tedbir alın*"³⁵ demiştir. Ancak tüm çabalara karşın Mersin Mebusu Ziya Bey, vilayet makamına heyetten önce gelmiş burada bulunanları görevi olmadığı halde takdime başlayınca Mustafa Kemal'in; "*be adam sen kimsin? Teşrifat*

²⁸ Tan, 18 Mart 1923.

²⁹ Bkz. Damar Arıkoğlu, *Hâtralarım*, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1961, s.255.

³⁰ Arıkoğlu, a.g.e., s.255.

³¹ *İleri*, 1 Şaban 1341 (19 Mart 1923).

³² *İleri*, 1 Şaban 1341 (19 Mart 1923).

³³ Söz konusu milletvekili, İkinci Gruptan, Birinci Meclisten o güne Atatürk'e muhalefetiyle tanınmış Mersin Milletvekili Yusuf Ziya (Eraydın) Bey'dir. Bkz. İsmail Habib Sevük, *Atatürk'le Beraber*, (Haz: Lütfü Tunç), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.30.

³⁴ Mersin Milletvekili Salâhattin Bey, 2 Aralık 1922'de, meclis başkanına sunulan milletvekillerinin seçilmesine dair bir kanun değişikliği önerisinde ismi olan kişiydi. Söz konusu kanun ise doğum yerleri o günkü Türkiye'nin sınırları dışında kalanların seçilme haklarını ellerinden alan bir düzenleme önerisiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk, (1920-1927)*, Cilt II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.724.

³⁵ Arıkoğlu, a.g.e., s.252.

memuru musun? Her şeye burnunu sokuyorsun. Buranın valisi, belediye reisi vardır...”³⁶ sözleriyle tepkisine maruz kalmıştır.

İsmail H. Sevük, 1923 Mart’ındaki Mersin gezisi ile ilgili izlenimleri şöyledir; “Artık, Mersin’in her şeyi ters gidiyor. Mersin zaten, her liman gibi, biraz kozmopolit...Hele o zamanki Mersin!...Karışık diller içinde, en az işitilen Türkçedir...”³⁷.Daha sonra Gazi, Müdafaa-i Hukuku ve Gençler Yurdu’nu ziyaret etmiş, odalarda bulunan eşyaların kendisinin ziyareti nedeniyle emanet alındığını anlayarak³⁸, “Gençler Yurdu’na 1000 Lira yardımda bulunmuşlardır”³⁹.Mersin ziyareti programınca Yoğurt Pazarı’na yürüyerek gidilmiş, yol boyunca büyük ve iyi durumdaki binaların sahipleri hakkında bilgi almış⁴⁰, daha sonra çevresindekilere Anadolu insanının özellikle Osmanlı’nın son zamanlardaki sosyo-ekonomik atmosferinin bu insanları nasıl etkilediği, savaşlarla nasıl oradan oraya savruldukları konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur.

O dönemde kent merkezinde bulunan Millet Bahçesi’ne doğru yürüyüşü sırasında kendisine bir grup tarafından çiçek verilirken “Arap Hıristiyan Cemaatinden” denilmesi üzerine, “Türk vatanında cemaat yok, vatandaş vardır”⁴¹ yanıtını vermiştir. Toplantı yapılacak Belediye Bahçesi’ne gelindiğinde, kendisini karşılayan ve dinlemek isteyen kalabalığı bekler vaziyette görmüştür. Burada tahta bir platform üzerinde kendine ve eşi Latife Hanım’a hazırlanmış gösterişli “kral ve kraliçeye mahsus gibi” koltuklara sınırlanan Mustafa Kemal Paşa, “bu ne maskaralık!” diyerek halkın arasında bulunduğu tahta sandalyelerden birine oturmuştur.⁴²

Tüm bu yaşanan tatsız gelişmelerden sonra Reşit Galip⁴³; “... Gaziye, ‘Senin asıl büyüklüğün, milletin bir ferdiyim, diye öğünmendedir’ diye

³⁶ Arıkoğlu, a.g.e., s.254; Sevük, a.g.e., s.30.

³⁷ Sevük, a.g.e., s.30-31.

³⁸ Erdil, a.g.e., s.6.

³⁹ Sevük, a.g.e., s.31; İleri, 1 Şaban 1341.

⁴⁰ “Yol boyunca göze çarpan binaların sahiplerini merak eden Atatürk’ün, ‘bu binalar kimlere aittir?’ sorusuna cemiyet başkanı Hacı Ömer Bey’in (Kutlay); Ermenilere ve Rumlara ait olduklarını söylemesi üzerine Büyük askerın kaşlarını çatarak, ‘bu binalar yapılırken siz nerede idiniz?’ sorusuna topluluk arasından eski bir asker olan Mezitli Köyü’nden Emin Efendi; ‘Yemen’de idik Paşam’ cevabını verir. Büyük Komutan bu cevap karşısında ‘hayatta karşılığını bulamadığım sözlerden biri de bu olmuştur’ demiştir.O Yemen ki; 25 yıl içerisinde gönderilen iki milyon askerden ancak 500 bini dönebilmişti o da sakat ve hasta olarak”. Bkz. Rauf Erdil, a.g.e., s.7; ayrıca bkz. Önder, a.g.e., s.367.

⁴¹ Erdil, a.g.e., s.7.

⁴² Sevük, a.g.e., s.31-32.

⁴³ “Sihhat Müdürü aynı zamanda Türk Ocağı Reisi, 1930’ların ilk yarısında da Millî Eğitim Bakanı olacaktır”. Bkz. Arıkoğlu, a.g.e., s.255; Sevük, a.g.e., s.32.

başlayan kısa bir konuşma yapmıştır. Kılıç Ali'ye göre; “*Bu söz Atatürk'ün dört-beş saattir devam eden asabiyetini hafifletmişti*”⁴⁴. Ayrıca bu konuşma ile Reşit Galip, Gazi Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiş ve Büyük Millet Meclisi'nin ikinci devresinde Ankara'ya göreve çağrılmıştır. Bir anlamda Reşit Galip'in tüm ülkede tanınmasını sağlayacak çalışmaları yapabileceğine kavuşması, Gazi'nin Mersin gezisiyle, bu tarihten sonra başlamıştır.⁴⁵

Reşit Galip'in konuşmasının ardından Mustafa Kemal'in, Mersinlilere hitaben yaptığı konuşmaya bakıldığında kentin, önemli bir liman kenti olma potansiyeline vurgu yapılması anlamlıdır:

“Aziz Arkadaşlar! Çok kıymetli genç doktorumuz Reşid Bey'in söylediği sözler bence iki görüşe ayrılır. Birincisi doğrudan doğruya kalbinin, vicdanının ve muhterem Mersin halkının vicdanının benim kalbimdeki duygulara tercüman olan duygulardır. Ben teşekkürlerimi bildirmekle yetineceğim. Gerçekten muhterem doktorun dediği gibi benim için dünyada en büyük mevki ve mükâfat milletin bir ferdi olarak yaşamaktır. Eğer Cenabı Hak bana bunu başartmışsa, kendisine şükür ve hamd ederim. Bugün olduğu gibi ömrümün sona kadar millete hizmet eden bir kişi olarak öğünç duyacağım. Muhterem Mersin Halkı! Bugün hakkımda gösterdiğiniz içten, candan ve coşkulu gösteriden dolayı sizlere ayrıca teşekkür ederim. Yine belirtmek zorunluluğundayım ki, geldiğim saatten bu ana kadar duygularımın, hoşnutluğumun derecesini bilemiyorum. Fakat inanarak emin buluyorum ki, her taraftaki kardeşlerimiz gibi burada da bana sevgi ve güven gösteren kardeşler var. Bana güven ve sevginiz devam ettikçe sizin refah ve mutluluğunuz devamlı emniyette kalacaktır. Mersinliler! Memleketiniz, beldeniz Türkiye'nin çok önemli bir noktasında bulunuyor. Memleketiniz bütün dünya ile Türkiye'nin bağlantı noktasındadır. Bunu sizler benden iyi biliyorsunuz. Fakat, bilmelisiniz ki açık söyleyeyim, memleketinize hâkim bulunmuyorsunuz. Memleketinize sahip olabilmek için yeni ve çok önemli bir çalışma dönemine giriyorsunuz. Geçmişte uğradığınız mahrumiyetler, çektiğiniz elemeler ve azaplar büyük olmuştur. Bunu sizler iyi takdir etmişsinizdir, tekrarlanmasın! Buna gerçekten lâyık olmak gerekir. Savaş alanlarında kıymetli evlâtlarımızın süngü ve silahlarının zaferleri, yeterli değildir. Bu zaferler ve başarılar çok büyüktür. Ancak, gerçek refah ve mutluluğa sahip olabilmek için asıl bundan sonra çalışmak gereklidir. Sizin için zaferler ve yükselme alanı ekonomide, ticarettedir. Bunu takdir ediyorsanız çok çalışmak zorundasınız. Aksi halde memleketin asıl sahibi olduğunuzu söyleseniz bile kimseyi inandıramazsınız. Bu, gerçekle dolu sözlerimdir fakat gerçeği ifade ediyor. Gönül isterdi ki, burada bir saat, bir gün

⁴⁴ “Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor”, *Milliyet*, 3 Mart 1952.

⁴⁵ Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden, (Makaleler, Anılar, İncelemeler)*, TTK Basımevi, Ankara, 1976, s.96.

değil uzun süre kalayım. Fakat şimdilik buna imkân yoktur. Sözümü kesmek zorundayım. Son sözüm olmak üzere, Memleketin gerçek sahibi olunuz. Burada geçirdiğim saatler, benim için çok kıymetli olmuştur. Derin sevgilerimle hepinize veda ediyorum. Allahaismarladık arkadaşlar!”⁴⁶

Aynı günün akşamı, Mersin’den büyük bir kalabalık Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı istasyondan Tarsus’a uğurlamıştır. 17 Mart 1923 Cumartesi gecesini Tarsus’ta⁴⁷, 18 Mart 1923 Pazar gecesini Adana’da geçirdikten sonra Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1923 Pazartesi sabahı Adana’dan Konya’ya yolcu edilmiştir.⁴⁸

20 Ocak 1925 Tarihli Ziyaret ve Silifke’de Örnek Bir Ziraat Çiftliği Kurma Çalışmaları

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Konya’dan tren yoluyla, Adana ve Tarsus’a uğradıktan sonra 20 Ocak 1925 Salı günü öğleye doğru Mersin’e gelmiştir.⁴⁹Cumhuriyet gazetesi Gazi’nin Mersin’e ziyaretini şu şekilde haberleştirmiştir: “*Reis-i Cumhur Hazretlerinin şehrimizi teşriflerine intizar (bekleme) edilmektedir. Belediye tarafından Mersin’in denize nazır konaklarından biri Gazi Paşa’nun ikametleri için ihzâr (hazırlama) edilmiştir. Tak zaferleri yapılmaktadır. Şehir donatılmakta, halk sevinç içinde bulunmaktadır*”.⁵⁰Bu ziyaretinde yanında eşi Lâtife Hanım, 2.Ordu Müfettişi Fahrettin (Altay), Bayındırlık Bakanı Fevzi (Pirinççizade), yaveri ve bazı milletvekilleri bulunmaktaydı. Mersin’e dinlenmek için geldiği daha önceden bilindiğinden, hazırlıklar yapılmış ve kendisine konuk olacağı o

⁴⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Mart 1923; **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt II (1906-1938), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.132-133.

⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Tarsus’ta muhteşem bir törenle karşılanmış, o dönemde ilçenin önemli bir yayın organı olan Tarsus gazetesi’de; “*Memleketimizin Tarihi Hayatında Pek Mühim Bir Hadise ve En Kıymetdâr Bir Hatıra*” başlıklı yazısında; “... *Toplar ve tüfenklerle olduğu kadar fıkır silahlarıyla bize istikbali, feth eden pek büyük pek muhterem, pek sevgili Paşamıza gazetemiz ve karîlerimiznâmına ‘Hoş Geldiniz’ deriz*” başlığı ile yayınlanmıştır. Bkz. **Tarsus**, 19 Mart 1923.

⁴⁸ Kocatürk, **a.g.e.**, s.341.

⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi’nin haberine göre Mersin’e 19 Ocak’ta gitmesi planlanmış ancak bir günlük gecikmeyle ziyaret 20 Ocak’ta gerçekleşmiştir: “*Gazi Paşa’nın teşrifleri yarına kalmıştır. Binlerce halk bugün ha güzergâhında sabahtan akşama kadar halâs-kârlarını beklemişlerdir. Şehir halılar, bayraklar ve dallarla donatılmıştır. Şehrin medhaline (giriş) de muazzam ve çok muhteşem bir tak yapılmıştır. Gazi hasretle beklenmektedir*”. Bkz. **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1925.

⁵⁰ **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1925.

dönemde Tahinciler'e ait -günümüzde ise "Atatürk Evi"⁵¹ adıyla müzeye dönüştürülen- evde kalmıştır.⁵²

1925 yılının Ocak ayında gerçekleştirdiği bu gezisinde Mersin'de 11 gün kalan Gazi Mustafa Kemal, bu süre içerisinde çeşitli incelemelerde bulunmuştur.⁵³ Mersin'in Osmaniye Mahallesi'nde ziraat odası tarafından verilen ve köylülerin de davet edildiği öğle yemeğine eşi Lâtife Hanım ile birlikte katılmış⁵⁴, yemekten sonra bahçeleri gezmiş, "belediye tarafından açtırılmakta olan artezyen kuyusu çalışmalarını izlemiş, oradan memleket hastanesini ziyaret ederek, hastalara sorular sormuştur"⁵⁵; daha sonra çarşı ve mahalleler arasında dolaşarak dükkânlara, kahvehanelere uğrayarak halkın görüşlerini/ düşüncelerini dinlemiştir.⁵⁶ 23 Ocak 1925 Cuma günü öğleden sonra cirit oyunlarının yapıldığı alanda müsabakaları izlemiştir.⁵⁷

Gazi Mustafa Kemal'in bu ziyaretindeki ana amacının Ankara'daki Orman Çiftliği'ne benzer bir çiftliği Güney'de de kurmak olduğu söylenebilir. Zaten yetersiz düzeydeki sanayinin Birinci Dünya Savaşı

⁵¹ Söz konusu binada; Atatürk ve eşi Latife Hanım, 20 Ocak- 2 Şubat 1925 tarihleri arasında Mersin'i ziyaretlerinde, 11 gün boyunca Mersinlilerin konduğu olmuşlardır. Atatürk Caddesi üzerinde, kent merkezinde yer alan yapı, 1897'de dönemin Almanya Konsolosu İsviçre vatandaşı olan M. Gustave Christman'ın, Mersinli tüccar Mavromati'nin kızıyla evliliği sonrası konut olarak yaptırılmıştır. Yapı, Kristman (Krizmon veya Krizman) Konağı "olarak tanınırdı. Konak daha sonra akrabaları olan Fedon Tahinci'ye intikal etmiştir. İsviçre Konsolosu olan Fedon Bey ve eşi Madam Eleni, Mersin ve Gözne yaylasının tanınmış kişileriydiler. 1930'lu yılların başında Fedon Bey, Fransız Yağ Şirketinde kimya işleri sorumlusu olarak çalışıyordu. Bir süre Tahinci Ailesinin mülkiyetinde kalan ev 1972'de Nebil Hayfavi tarafından alınmış ve 1976 yılına kadar Toros Koleji olarak hizmet vermiştir. 1976'dan sonra boş tutulan bu yapı aynı yıl belediye encümeninin aldığı bir kararla "Atatürk Evi"ne dönüştürülmüştür. 1980'de kamulaştırılarak 1982 yılında Kültür Bakanlığı'nın mülkiyetine geçmiş, 12 Ekim 1992 tarihinde "Atatürk Evi ve Müzesi" olarak resmi açılışı yapılmıştır. Mersin Atatürk Evi ve Müzesi dıştan düzgün kesme taş ile yapılmış, iki katlı bir yapıdır. Bahçesinde var olduğu bilinen hamama ait izler günümüzde yok olmuştur. Bkz.<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mersin/gezilecekyer/mersin-ataturk-evi> (19.04.2017 Tarihli Erişim); binanın tarihçesi için ayrıca bkz. Fikri Mutlu, "Atatürk Mersinde, İkinci Şeref Vermeleri", **Kuvayı Milliye**, Yıl:11, Sayı:130, (Haziran 1971), s.12; Nihat Taner ile Christman/Kristman binasının tarihçesi hakkında yapılan söyleşi.

⁵² Erdil, **a.g.e.**, s.16.

⁵³ Bu süre Gazi'nin Tarsus, Mersin ve Silifke'de geçirdiği toplam gün sayısıdır.

⁵⁴ Yemekte Gazi Mustafa Kemal'e; "Çiftçiye yardım, Ziraat Bankası'nın takviyesi, Ağnam vergisinin hafifletilmesi, Mersin'de bir lise açılması, liman konusu, Mersin-Silifke şosesinin biran önce yapılması" vb. konularda talepler dile getirilmiştir. Bkz. Fikri Mutlu, "Atatürk Mersinde-5", **Kuvayı Milliye Dergisi**, Yıl:11, Sayı:131, (Temmuz 1971), s.9.

⁵⁵ **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Ocak 1925.

⁵⁶ Erdil, **a.g.e.**, s.17.

⁵⁷ Mutlu, **a.g.m.**, s.8.

dönemi ve Kurtuluş Savaşı sürecinden sonraki durumu oldukça karanlıktı. Bu durumda ülkenin başlıca geçim kaynağı ki o dönemde ülke ekonomisinin % 80'ini tarımsal faaliyetler oluşturuyordu. Ülke koşulları düşünüldüğünde ziraata yatırım yapmanın yararlı olduğuna karar veren Atatürk⁵⁸, 16.03.1923'te Adana'da çiftçilerle yaptığı konuşmada bu konuyu kamuoyunun dikkatine sunmuştur:

“Aziz Çiftçi kardeşlerim; ...milletleri vatanlarında takarrür ettirmenin, milletlere istikrar vermenin vasıtası sapanıdır, sapan kılıncı gibi değildir. O kullanıldıkça kuvvetlenir. Kılıncı kullanan kol çok geçmeden yorulduğu halde sapanı kullanan kol zaman geçtikçe toprağın daha çok sahibi olur. Kılıncı ve sapan bu iki fatihten birinci, ikincisine daima mağlup oldu. Tarihin bütün vak'aları ve hadiseleri hayatın bütün müşahedeleri bunu teyid ediyor. Milletimiz çok büyük elemeler, mağlubiyetler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra yine bu topraklarda bulunuyorsa bunun hikmeti aslîsi şundadır: çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılıncını kullanırken, diğer elindeki sapanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin ekseriyeti azimesi çiftçi olmasaydı biz bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık.”⁵⁹

Atatürk, ülkesi ve toplumu için örnek teşkil edecek ilk ziraat çiftliğini, uzmanların önerilerini de aldıktan sonra Ankara yakınlarında kurma çalışmalarına başlamıştı. Çiftliklerin yerlerinin belirlenmesindeki koşulu, arazilerinin oldukça kötü ya da bakımsız olmasıydı. Bundaki amacı ise temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetler olan ülke insanı ile toprak arasındaki güçlü ilişkiyi doğal şartlar uygun olmasa dahi, bir toprak parçasının işlenerek üretime kazandırılabilceğini göstermekti.⁶⁰Buna ek olarak Mustafa Kemal Paşa, söz konusu ziraat çiftlikleri ile tarımda modernizasyonun önemine de dikkat çekmek istemektedir: *“Ben de çiftçi olduğumdan biliyorum, makinesiz ziraat olmaz. Birleşiniz, birliklerle makine alırsanız, senede yüz dönüm çalışır, on misli eker, yüz misli elde edersiniz. Bir de toprağa, sevdiği tohumu bulup atmalıdır. Memleketimiz çiftçi memleketi olmaya henüz istihkak kesbetmemiştir. Ziraat memleketi olacağız. Bu da ancak makineli ziraatle olur”*.⁶¹ Mustafa Kemal Paşa, bu anlayış çerçevesinde uzmanlarıyla değerlendirmelerden sonra başta Ankara olmak üzere, Silifke yakınında Tekir ve Şövalye Çiftliği, Tarsus'ta Piloğlu Çiftliği, Dörtöyol'da

⁵⁸ Yaşar Semiz, “Atatürk Çiftlikleri ve Bunların Hazineye Devri”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:26, (2009), s.157.

⁵⁹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II(1906-1938), s. 120-121.

⁶⁰ Semiz, **a.g.m.**, s.158-159.

⁶¹ Mustafa Selim İmece, **Atatürk'ün Şapka Devrimi'nde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri (1925)**, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1959, s.17.

Karabasamak Çiftliği ile portakal bahçesi, Yalova'da Baltacı ve Millet gibi çiftlik arazilerini tespit etmiştir.⁶²

27 Ocak 1925'te tarım eski bakanlarından Zekai Apaydın'ın önerdiği Silifke'nin Tekir Köyü'ndeki boş bir araziye görmek üzere Silifke'ye gitmiştir.⁶³Silifke'ye bağlı Tekir Çiftliği, bakımsız, tarım için zorlu “12 bin dönümlük bir araziye”⁶⁴ kapsamakta ancak içinde temiz bir su kaynağı bulunmaktaydı.⁶⁵Geceyi Silifke'de Hacı Hulusi Açıkbaş'ın evinde geçirdikten sonra ertesi gün, 28 Ocak 1925'te, Türk Ocağı'nı ve Türk Ocağı'ndaki İdman Yurdu Lokalini ziyaret etmiş ve Silifkelileri dinlemiştir.⁶⁶ Daha sonra otomobille Taşucu'na giderek Sadık Taşucu'nun evinde misafir olmuştur. Çiftlik arazisini⁶⁷ hazineden satın⁶⁸ alan Gazi, Mersin'e dönerek 2 Şubat 1925'te Ankara'ya hareket etmiştir.⁶⁹

10 Mayıs 1926 Tarihli Mersin Ziyareti ve Silifke'de Çiftlikteki Çalışmaların Kontrolü

Bir sonraki ziyaret Silifke Çiftliği'ndeki çalışmalarını yerinde görmek amacıyla 1926 yılı Mayıs ayında gerçekleşmiştir. Akşam Gazetesi bu defa ki Güney gezisi haberinde şunları aktarmıştır:

“Gazi'nin, cenûb seyâhatinde uğrayacağı şehirlerde tezâhürât yapılmaması hakkındaki arzularına rağmen bütün Mersin donanmıştır, herkes served ve

⁶² Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Dün-Bugün-Yarın, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 371; Ayrıca bkz. Zafer Çakmak, “Atatürk'ün Çiftlik ve Arazilerini Devlet Hazinesine Bağışlaması”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, Cilt:5, Sayı:3, (2010); s.165.

⁶³ İzzet Aslan'a göre bu çiftlik Osmanlı döneminde Abidin Paşa'ya ait iken Bodosaki'ye daha sonra ise Kurtuluş Savaşı'ndan sonra hazineye kalan Tekir (Olukbaşı) köyündeki arazidir. Bkz. İzzet Aslan, **Atatürk Silifke'de**, Kamal Matbaası, Adana, 1981, s.140.

⁶⁴ Semiz, **a.g.m.**, s.162.

⁶⁵ Aslan, **a.g.e.**, s.173-174.

⁶⁶ Gazi Mustafa Kemal Paşa, buradan ayrılırken Türk Ocağı defterine: “*Silifke'ye geldiğimden çok memnunum. Bunu unutmayacağınızı bilirim. Sizi kalbimden çıkarmam*” notunu yazmıştır. Bkz. Önder, **a.g.e.**, s.373; Aslan, **a.g.e.**, s.155.

⁶⁷ Silifke'nin Tekir Köyü'ndeki bu çiftliğin satın alınması ile ilgili resmi işlemleri takip etmek üzere Gazi M.Kemal Paşa, Sadık Bey'e (Taşucu) vekâlet vermiştir. Bu vekaletnamenin bir kopyası için bkz. Aslan, **a.g.e.**, s.172.

⁶⁸ Hazineden 36.000'e satın alınmıştır. Bkz. Önder, **a.g.e.**, s.373; Atatürk'ün, Silifke'deki ve diğer çiftlikleri, hazineye resmi devri 1938'de gerçekleşmiştir: “*MADDE 5 — Atatürk'ün 11-VI-1937 tarihli mektub ile Hazineye teberru ettiği bütün menkul ve gayrimenkul mallar ve bunlara aid hak ve vecibeler bu kanunun neşri tarihinden itibaren Devlet Ziraat işletmeleri kurumuna intikal eder*”. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.1, İ.25, (7.01.1938), s.46-49.

⁶⁹ Erdil, **a.g.e.**, s.18

sevinç içindedir. Gazi Paşa, Tarsus'ta Teyyâre Cem'iyetire'isi Sadık Paşa'da misâfir kalmışlardır. Re'is-i cumhur hazretleri geceyi Tarsus'ta geçirmişler, bu gün Mersin'e hareket edeceklerdir. Gazi'yi istikbâl için Yenice'ye giden hey'et 'avdet etmiştir. Gazi'ye 'arz-ı tazimat için Kozanlılar nâmına vâli Tahsin Bey'in riyâsetinde Belediye re'isi Hulusi Bey ve zevât-ı sâ'ireden mürekkeb bir hey'et buraya gelmiştir.”⁷⁰

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, beraberinde Sabiha (Gökçen), Rukiye ve Zehra adlarındaki manevi kızları, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak ve Başyaveri Rusihi Bey ile trenle Konya'dan hareket ederek geceyi Tarsus'ta geçirmişlerdir. Gazi'nin Güney gezisinin Tarsus bölümündeki program Hâkimiyet-i Milliye gazetesine göre şöyledir: “Sabahleyin Tarsus'taki çiftliklerini teftiş edecekler, yarın Mersin'e, oradan Silifke'ye 'azimet eyleyeceklerdir. Gazi Paşa Hazretlerine Beşinci Kolordu Kumandanı Naci Paşa refâkât etmektedir.”⁷¹

Gazi, 10 Mayıs 1926'da Mersin'e gelmiştir.⁷²Mersin'de dinlendikten sonra Ertuğrul yatı ile 12 Mayıs 1926 gecesi Taşucu'na gitmiştir.⁷³Cumhurbaşkanı, Silifke'de “Seyahatleri esnasında her sınıf halk ile temas ve hasbîhallerde bulunmakta ve pek büyük tezahüratla...”⁷⁴ karşılanmıştır. Geceyi (Hacıpaşazâde) Sadık (Taşucu) Bey'in evinde geçiren Gazi Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün incelemelerde bulunmak üzere çiftliğe gitmiştir.⁷⁵Silifke Çiftliği, Ankara'daki Gazi Çiftliğinden sonra en geniş araziye sahip olup buradaki üretimde, pirinç ve pamuk tarımı öne çıkmaktaydı. Yurtdışından kaliteli tohumlar getirilmiş, uzun elyaflı pamuk elde edilmiştir. Bunlardan başka çiftlikte jüt, rami ve keten gibi lifli maddelerin tarımı da denenmişti. Ayrıca at ve koyun yetiştiriciliği de yapılmaktaydı.⁷⁶Daha sonra çiftlikte tarımsal faaliyetler sürerken bir yandan

⁷⁰ **Akşam**, 11 Mayıs 1926; aynı haber için bkz. **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1926; **Milliyet**, 11 Mayıs 1926.

⁷¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Mayıs 1926.

⁷² Haberle ilgili bkz. “GAZİ PAŞA'NIN SEYÂHATI; Dün Mersin'e Muvâsalat Buyurdular Mersin 10 [Muhabir-i Mahsumuzdan] – Reis-i Cumhur Gazi Paşa Hazretleri bugün Tarsus'ta çiftliklerine gitmişlerdir. Şehrimizi şimdi teşrif ettiler. Yarın sabahleyin otomobil ile Silifke'ye azimet edeceklerdir. Yat Henüz Geldi”. Bkz. **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1926.

⁷³ Haberle ilgili bkz. **Milliyet**, 12 Mayıs 1926: “Gazi saat 16'da Ertuğrul yatıyla Silifke'ye müteveccihen Mersin'den ayrıldılar. Silifke Gazi'yi istikbal için fevkalade hazırlıklar yapmıştır. Gazi'nin geçeceği yollarda müte'addid taklar kurulmuş, şehir fevkalade tezyin edilmiştir”.

⁷⁴ **İkdam**, 12 Mayıs 1926.

⁷⁵ “Gazi Hazretleri, Ertuğrul Yatıyla Taşucu'na Teşrif Buyurmuşlar ve Coşkun Tezahüratla Karşılanmışlardır...”. Bkz. **Milliyet**, 13 Mayıs 1926; **İkdam**, 12 Mayıs 1926. Ayrıca bkz. Önder, **a.g.e.**, s.373; Erdil, **a.g.e.**, s.19

⁷⁶ Besim Gürocak, “Atatürk Çiftlikleri”, Atatürk ve Tarım, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Ziraat Fakültesi Yayını, Ankara, 1981, s.36, 178'den aktaran Semiz, **a.g.m.**, s.163, 164.

da ürünlerin depolanması ve işlenmesi amacıyla binaların yapımı için Silifke, Gülnar, Mut ve Anamur'da yaşayan köylülerden yardım alınmıştır. Böylece çiftlikte hem ziraatta hem de bina yapımında çalışan köylüler aynı zamanda yeni tohum ve tekniklerle nasıl tarım yapılacağına dair deneyim sahibi olmuşlardır.1926'daki bu ziyaretinde çalışmaları ve çiftliğe yeni getirilmiş olan ziraat makineleri ile hasat işlerini izlemiştir. O günün akşamına kadar çiftlikteki işlerle yakından ilgilenmiştir.⁷⁷ Daha sonra Silifke'ye de uğrayan M.Kemal, Mersin'e dönerek 16 Mayıs 1926 Pazar günü Adana'ya hareket etmiştir.

Serbest Fırka Deneyimi Sonrası Yurt Gezisi ve Mersin'i Ziyaret:12 Şubat 1931

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 1930'da gerçekleştirdiği yoğun yurt gezilerine⁷⁸, 1931'de de devam etmiş⁷⁹, Antalya'da iktisadi durum üzerine açıklamalar⁸⁰yapmış ve Ege Vapuruyla Taşucu'na gelmiştir.⁸¹Serbest Fırka'nın kapatılışından sonra ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal atmosferi yerinde görmek amacıyla, 1930 yılının Kasım'ında çıktığı üç aylık gezinin bir bölümünde Mersin'e uğramadan önce Taşucu'na çıkmıştır. Beraberinde Afet İnan, Ordu Müfettişi Fahrettin Altay Paşa, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, milletvekillerinden Recep Peker, Vasıf Çınar, Dr.Reşid Galip,

⁷⁷ Semiz, **a.g.m.**, s.163.

⁷⁸ Birinci tetkik seyahati olarak adlandırılan bu gezinin raporuna göre; "*Tetkik seyahatinin 17 Teşrinisaniden 6 Kanunusaniye (1930) kadar devam eden birinci safhası esasında Orta Anadolu'da, Samsun ve Trabzon'da, Trakya'da ve Bursa'da temas edilen işler, hulasa edilmiştir*". Bkz. **BCA**, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 34 Dosya No:142 Sıra No:1, s.1. Gezi güzergâhı için ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal, 17 Kasım 1930'da Ankara'dan hareketle Kayseri, Sivas, Tokat, Turhal, Amasya, Samsun, Çarşamba, Trabzon, İstanbul, Alpullu, Kırklareli, Çorlu, Edirne, Havsa, Babaeski, İstanbul olmak üzere yoğun bir yurt gezisi gerçekleştirmiştir. Bkz.http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/yurtgezileri.html (10.02.2017 Tarihli Erişim).

⁷⁹ "*İkinci Tetkik seyahatinin sahasını İzmir, Balıkesir, Aydın, Denizli, İçel, Mersin, Adana, Malatya ve Konya vilayetleri teşkil ediyor. Bu seyahat 1931 senesi Kânuni sanisinin 26'sından Mart'ın ikinci gününe kadar beş hafta devam etmiştir*". Bkz. **BCA**, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 34 Dosya No:145 Sıra No:1; 1931'deki yurt gezileri ise 3 Ocak 1931'de Ege Vapuru'yla İstanbul'dan Mudanya'ya hareketi ile başlamış, Bursa, Derince, Ankara, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Uşak, İzmir, Kemalpaşa, Aydın, Nazilli, Denizli, Balıkesir, İzmir, Antalya, Taşucu, Silifke, Mersin, Adana, Malatya, Dörtüol, Adana, Konya, Afyon, Ankara güzergâhında kesintisiz gerçekleşmiştir. Bkz.http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/yurtgezileri.html (10.02.2017 Tarihli Erişim)

⁸⁰ Antalya'da; "*Gazi Hazretleri, müstahsillerin bütün faaliyetinin müteferrik sermaye ve mesai birleştirmek noktasında toplanması lazım geldiğini beyan buyurmuşlardır...*". Bkz. **Yeni Adana**, 13 Şubat 1931.

⁸¹ İzzet Aslan, **a.g.e.**, s.243.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, Muhafız Alay Komutanı İsmail Hakkı Tekçe, Başyaver Rusihi Bey, Hasan Rıza Soyak, Kılıç Ali, Salih Bozok, Gazi'nin özel danışmanı yetkisiyle ekonomi uzmanı Ahmet Hamdi Başar, Dışişlerinden Memduh Şevket (Esental), seyahatin ajans habercisi olarak Kemalettin Kamu, bakanlık temsilcileri, uzmanlar ve basın mensuplarından oluşan büyük bir heyet bulunuyordu.⁸²

Şubat 1931 Tarihli Mersin seyahati ekibinde yer alan Ahmet Hamdi Başar geziyle ilgili anılarında şunları anlatıyor :

“Her yerde her zaman rastlanan dertlerle karşılaşa karşılaşa seyahate devam ediyoruz. Ege vapuru bizi şubatın onuncu Salı günü Antalya'ya ulaştırdı. Akşam Antalya'ya terk ettik. Vapurumuz cenup sahillerimizin düzlüğüne sıralanmış Alanya, Taşucu iskelelerinde ufak tevakkuflardan sonra ayın on ikinci Perşembe günü öğleden evvel Mersin'e vardı. Mersin'de akşama kadar kaldıktan sonra trenimize bindik ve bu suretle Mersin'in yazından ertesi akşam Malatya'nın kışına ulaşmış oluyorduk”⁸³.

İzzet Aslan'a göre Şubat 1931'deki gezinin Silifke'deki bölümünün amacı daha çok Serbest Fırka olayları ile ilgilidir:

“...Zira, Silifke Belediye seçimlerini Serbest Fırka kazanmıştır. Ayrıca...şehrimizin (Silifke'nin) politik havası şu birkaç sene içinde fena şekilde bozulmuştur. Sen-ben kavgalarıysa geçilmez durumdadır. Bu olanlar hemen tümüyle Silifke Cumhuriyet Halk Partisi etrafında yoğunlaştığından Büyük Gazi de huzursuzdur, üzüntülüdür. Onun için Atamızın Silifke'ye yaptıkları bu üçüncü seyahatleri en ilginç ve en etkili olaylarla doludur”⁸⁴.

Taşucu'ndan Silifke'ye, oradan da çiftliğe gidilerek incelemelerde bulunulmuştur. Ziyaret Yeni Adana gazetesinde, şöyle aktarılmıştır: *“Gazi Hazretleri, bu sabah şehrimize muvasalet buyurmuşlar, kadın ve erkek bütün Silifkeliler tarafından heyecanla karşılanmışlardır...Bu akşam ve yarın akşam, Mersin'i teşrifleri muhtemeldir”⁸⁵.*

Afet İnan, Mustafa Kemal Paşa'nın çiftlik çalışmalarını yakından takip ettiği bu gezisinde şunları anlatıyor:

“Atatürk, özellikle seyahatlerinde çok neşeli bir insan olurdu. Bir seferinde İçel'de vilayet merkezindeki resmi ziyaretlerden sonra çiftliğe gitmek üzere, büyük bir kafiye halinde yola çıkmıştı. Beraber bulunanlar Vasıf Çınar, Recep

⁸² Önder, a.g.e., s.374; Aslan, a.g.e., s.245-246; Fikri Mutlu, “Atatürk Mersinde-6”, **Kuvayı Milliye Dergisi**, Yıl:11, Sayı:132, (Ağustos 1971), s.7.

⁸³ Başar, a.g.e., s.111.

⁸⁴ Aslan, a.g.e., s.246; Silifke'deki politik tartışmalar ve Atatürk'ün halka hizmet yolundaki titizliği üzerine bkz. Aslan, a.g.e., ss.252-270.

⁸⁵ **Yeni Adana**, 13 Şubat 1931.

Peker ve daha birçok arkadaşları...Asıl çiftlik yolu onarılmakta olduğundan bataklıklar içinde otomobille ilerlemek imkânı yoktu. Bu durum karşısında herkesin doğal olarak düşündüğü şey geri dönmek idi. Hâlbuki Atatürk için hedef belirtildikten sonra o yoldan dönülmezdi. Ani bir kararla otomobilden indik, taş çeken arabaları durdurdu ve birisine bindik. O arabacı ile neşeli bir konuşmaya koyuldu...suları geçmiştik. Arkada kalanlar da aynı şekilde suyu geçtiler. Çiftlik, küçük iki katlı bir evden ibaretti; yanında da bir fırın ve amelenin yemek yediği yer...Vakit akşamüstü idi, deniz tarafından görünen kara bulutlar fırtına çıkacağına alametti. Dönülecek yol çetin, aydınlıkta yağmur altında olmadan dahi zor geçilmişti. Çiftlikte herkesi barındıracak yer yoktu. Bu hal karşısında tabii bütün düşünceler, derhal dönmek, fırtınaya, yağmura yakalanmamaktı. Halbuki Atatürk, çiftlik işleriyle meşguldü... 'Tetkikatımız bitmeden dönemeyiz, sizler de buraları tanıyın' diyerek çevresine neşe ve güven havası verdi. Böylece herkes O'nun etrafında, onu izliyordu. Amelelerin yemek odasına girilmişti, yumurta ve peynirle yenen çiftlik ekmeği herkese çok lezzetli geldi. Artık, yağmuru, dönmeyi düşünen yok gibiydi. Atatürk, fırıncı ile o kadar neşeli konuşuyordu ki, bütün düşünceler orada toplanmıştı. Nihayet yağmur başlamadan yola çıkıldı, sulardan geçildi, bir müddet de yol üzerinde arazi, tarlalar ve hayvanlar görüldükten sonra gece yarısı İçel vilayet merkezine dönüldü".⁸⁶

12 Şubat 1931 Perşembe günü Ege Vapuru ile Mersin'e uğrayan, Mersin Limanı'nda Gümrük İskelesi'nden karaya çıkan Mustafa Kemal; yaya olarak yoluna devam etmiş, halkla sohbet etmiştir. Önce hükümet binasına gitmiş, şehir işleri, iktisadi durum, ihtiyaçlar üzerine bilgi almış, daha sonra partiyi, Gençler Birliği ile Türk Ocağını da ziyarete etmiş, bu iki gençlik kuruluşunun birleşmesine ilişkin şunları söylemiştir: "*Gençler Birliği ve Türk Ocağı'nda da azalarla görüşmüşler ve Türk Ocakları arasında ocağın esas programını ifade eden üçüncü maddeyi hatırlatarak aynı maksat için çalışan gençlerin ayrı bir teşekkül halinde kalmaları doğru olmadığını, bütün bilgi ve çalışma vasıtalarının bir noktada teksifi için Gençler Birliği'nin Ocağa iltihakının muvafık olacağını beyan buyurmuşlardır*".⁸⁷ Bu dönemde yapılan belediye seçimleri üzerine de bilgi almıştır. Aynı gün garda beklemekte olan özel trenle akşama doğru Malatya'ya gitmek üzere⁸⁸ Mersin'den ayrılmıştır.⁸⁹

⁸⁶ Afet İnan, **a.g.e.**, s.433.

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1931.

⁸⁸ Atatürk'ün Malatya'ya gitme nedenini Afet İnan şöyle açıklıyor: "*Malatya demiryolu inşasının bittiği sene idi; henüz resmen açılış yapılmamıştı. Atatürk, Güney vilayetlerimizde seyahatte iken, Mersin'den Malatya'ya gitmek istedi ve trenle hareket etik...*". Bkz. Afet İnan, **a.g.e.**, s.432.

⁸⁹ "*Gazi Hz. Mersin'de. Reisi Cumhur Hz. Dün Mersin'i teşrif ve akşam Malatya'ya hareket ettiler*". Bkz. **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1931; Önder, **a.g.e.**, s.373-374; Erdil, **a.g.e.**, s.20; Gazi Mustafa Kemal'in kendi kalemle bu geziye ait notları: "*11 Şubat 1931 Çarşamba;*

28 Ocak 1933 Tarihli Kısa Ziyareti

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Gaziantep, Narlı, Adana ve buradan 28 Ocak 1933'te Mersin'e gelmiştir. Yenice İstasyonu'nda "*Mersin, Tarsus, Adana heyetleri tarafından*"⁹⁰ karşılanan Gazi Mustafa Kemal, Mersin "*belediye reisinin şehir namına Mersin'i teşrifleri ricasına, şehrimizi teşrif buyuracaklarını bildirmişlerdir. Tren alkışlar arasında Adana'ya hareket etmiştir...*"⁹¹

Mustafa Kemal Paşa, 1933'ün Ocak ayındaki Ramazan Bayramı'nın ikinci gününde saat 18.30'da Mersin'e ulaşmıştır.⁹² Kendisini daha önce Yenice'de karşılayan heyetten yolculuk boyunca şehir; "*...hakkında malumatlar almışlar ve ez cümle içme suyunun hal edilip edilmediğini, bahçeciliğin ne derece inkişaf ettiğini sormuşlar, lâzım gelen izahatı almışlardır*"⁹³. Mersin'de istasyondaki karşılama ve sonrasında yaşananlar ise şöyledir:

"Gündüz öğleden itibaren halk istasyona gitmek için isticlal ediyor ve gurup gurup yolları dolduruyor. Reisi Cumhur Hazretleri, resmi istikbal istemediklerinden askeri kıt'a ve mektepliler getirilmemişti. Buna rağmen istasyonda duracak bir yer bile kalmamıştı. Herkes Ulu Reisini ve halaskârını görmek için can atıyordu. Tren istasyona girdi ve alkış tufanı başladı. Gazi Hazretleri indiler. Alay Kumandanı beyin ve birçok zevatın elini sıktılar ve hatır sordular. İstikbale gelenleri selamlayarak, kendilerine tahsis edilen otomobile doğru yürüdüler. Bu sırada şehir tarafından ihzar edilen buketleri ve bahçecilerimizin portakal armağanını taşıyan küçük yavrular tarafından etrafta sarılarak, 'Şehrin ve Bahçecilerin Gazi Babamıza ufak hediyesi' diye kalplerinden doğan sevgiyi izhar ettiler. Gazi Hazretleri, yavruların hediyelerini kabul buyurdular ve yavruları birer birer okşadılar".⁹⁴

Gazi günün kalan bölümünde Mersinlilerle sohbet ettikten sonra gece saat 02.00 sularında Gülcemal Vapuru'na binerek Antalya yoluyla İzmir'e hareket etmiştir.⁹⁵

İçel Türk Ocağı, Hükümet, Çiftlik, Araba, Vapuru koyda beklettim, Vali Konağı, Taşucu Sa.B., 12 Şubat 1931 Perşembe; Mersin, Hükümet, Belediye, Parti, Gençler, Türk Ocağı, Ev, Tren, 13 Şubat 1931 Cuma; Malatya yolunda", Bkz. Komisyon, Atatürk'ün Not Defterleri XII, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2009, s.34.

⁹⁰ **Yeni Mersin**, 26 Ocak 1933.

⁹¹ **Yeni Mersin**, 26 Ocak 1933.

⁹² 1933 yılındaki Ramazan Bayramı'nın ikinci günü 28 Ocak 1933 Cumartesi gündür.

⁹³ **Yeni Mersin**, 31 Ocak 1933; Fikri Mutlu'ya bu seyahatte göre özel vagona İktisat Vekili Celal Bayar ve meclis grup başkanlarından Ali Çetinkaya vardı. Mersin'e seyahat boyunca içme suyu, narenciye üretimi ve yöre halkının hayvan vergilerinin yüksekliği konusundaki şikâyetleri üzerine konuşuldu. Gazi, hayvan vergisinin düşürülmesi için çalışmalara başlanması önerisinde bulundu. Bkz. Fikri Mutlu, "Atatürk Mersinde-6", **Kuvayı Milliye Dergisi**, Yıl:11, Sayı:132, (Ağustos 1971), s.8.

⁹⁴ **Yeni Mersin**, 31 Ocak 1933.

⁹⁵ **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1933, Önder, a.g.e., s.374; Erdil, a.g.e., s.21.

21 Şubat 1935 Tarihli Birkaç Saatlik Ziyaret

Mustafa Kemal Atatürk, Ege Vapuru'yla Antalya'dan hareket ederek 20 Şubat 1935'te Taşucu'na gelmiştir.⁹⁶ Atatürk'ü karşılamak için halktan gelenlerin yanı sıra, Silifke'nin 1933'te merkez ilçe olmaktan çıkarılması nedeniyle, Mersin'den gelen vali, il jandarma komutanı, il emniyet müdürü, il savcısı ve diğer daire müdürleri ve yöneticilerinden oluşan kalabalık bir heyet toplanmıştır.⁹⁷ Beraberinde kardeşi Makbule (Atadan) Hanım, Prof. Afet İnan, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve kızı, General Cahit Toydemir, Milletvekili Nuri Conker, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak, Başyaver Celal Üner ile Avusturyalı Mimar Guros vardı. Taşucu'ndan Silifke'ye geçen Atatürk, Çiftliğe uğrayarak aynı gün tekrar Taşucu'na dönmüştür.⁹⁸

Bu seyahatte yer alan H. Rıza Soyak'ın başbakanlığa gönderdiği telgraf, Mersin kent merkezine ulaşmadan önce yapılanları özetler niteliktedir: “*Ege Vapuru- Saat 13'de Taşucu'na vardık. Atatürk, Çiftlikte bir müddet istirahat ettikten sonra 18.00'de vapura döndü. Geceyi burada vapurda geçirerek yarın 21/2/1935 sabahı Mersin'e hareket edeceğini saygılarımla ve ellerinizden öpererek arz ederim*”.⁹⁹

Atatürk'ün 1935 tarihli ziyaretinde Mersin'in vilayet merkezi olması nedeniyle halkın da resmi işler için kullandığı Mersin-Silifke yolu onarılmış, çiftlik yolunda da düzenlemeler yapılmıştı.¹⁰⁰

Mustafa Kemal Atatürk, bu ziyaretinde Taşucu'ndan Mersin'e Ege Vapuru ile geçmiş, karaya çıkamamış, ancak kent yöneticileri ile gemide görüşmüştür. 21 Şubat 1935'te Fethiye'ye doğru gemi ile hareket etmiştir.¹⁰¹

⁹⁶ http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/yurtgezileri.html, (10.02.2017 Tarihli Erişim); Bu ziyaret için bkz. Fikri Mutlu, “Atatürk Mersinde-6”, **Kuvayı Milliye Dergisi**, , Yıl:11, Sayı:132, (Ağustos 1971), s.8-9; Aslan, a.g.e, s.321.

⁹⁷ Aslan, **a.g.e.**, s.329, 331.

⁹⁸ Bu seyahat basında şöyle aktarılmıştır: “*Kamâl Atatürk, Silifke'de- Silifke'ye bugün saat 13.00'te Ege Vapuru ile Taşucu'na gelen reisicumhurumuz Atatürk, yanlarındaki zevat ile karaya çıkmışlar ve Silifke'den geçerek çiftliklerine gitmişlerdir. Çiftlikte bir müddet istirahat eden Atatürk, saat 18.00'de vapura dönmüşlerdir. İçel Valisi ve vilayetten gelen memurlar, Taşucu'ndan vapura gelerek Atatürk'ü karşılamışlar ve halk Taşucu'nda ve Silifke'de Atatürk'ün gelişinden doğan sevinçle hararetle tezahüratta bulunmuşlardır*”. Bkz. **Zaman**, 21 Şubat 1935.

⁹⁹ **BCA**, Fon No:30 10 0 0, Kutu No:2, Dosya No:11, Sıra No:29.

¹⁰⁰ Aslan, **a.g.e.**, s.331.

¹⁰¹ http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/yurtgezileri.html (10.02.2017 Tarihli Erişim); Erdil, **a.g.e**, s.22; Önder, **a.g.e.**, s.374.

19 Kasım 1937 Tarihli Ziyaret

Bir Doğu Anadolu gezisinden sonra Atatürk, 19 Kasım 1937 Cuma günü öğleden sonra Beyaz Trenle, Adana'dan Mersin'e gelmiştir. Beraberinde Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Sabiha Gökçen ve bazı milletvekilleri vardı. Önce Vali Konağını ziyaret ederek inşaatı henüz bitmemiş konağın ve parkın planları ile kentin imar planını incelemiştir. Portakal bahçelerine de kente gelişlerinde uğramayı ihmal etmeyen Atatürk, bu defaki Mersin ziyaretinde de Mersin Belediye Başkanı Mithat Toroğlu ile incelemelerde bulunmuştur. Bahçe gezisinden sonra gara gelen Atatürk, Vali Ruknettin Nasuhioğlu'na, konağı düzenlenmesini her sene nisan ayını Mersin'de geçireceğini söylemiştir. Saat 17.00 sularında da Beyaz Trenle Konya'ya hareket etmiştir.¹⁰²

Son Ziyaret: 20 Mayıs 1938

Mustafa Kemal Atatürk'ün Mersin'e son ziyareti Hatay konusunun uluslararası bir konu olduğu siyasi atmosferde gerçekleşmiştir. 20 Mayıs 1938 Cuma günü beraberinde doktorlarıyla birlikte Mersin'e gelen Atatürk, garda Beyaz Trenden iner inmez yine coşkun bir kalabalık tarafından karşılanmıştır.¹⁰³ Atatürk'ün Mersin'de karşılanması ve sonrasında yaşananlar Yeni Mersin Gazetesi'ne göre şöyledir:

“Saat 13’de meydana bir hareket görüldü. Herkes ileri doğru atılmak istiyor, istasyondan şehre kadar bütün caddeleri dolduran halk birbirine haber veriyor. İşte geliyor. Saat 13,5’de tren durdu. Büyük Şefimiz dakikalarca süren yaşa var ol Ata sesleri, alkış tufanı arasında vagonlarından indiler...Vali, belediye reisi ve komutanlar tazimlerini sundular. Büyük Şef, istasyondan ilerleyerek askeri teftiş buyurdular. Orta Okul ve İlk Okullarla Isı Yuva talebesinin önlerinden geçerek, talebeye iltifatta bulundular. Bundan sonra geçit yapılmasını arzu buyurdularından asker, Orta Okul İzci ve talebesi, ilk okullar ve Isı Yuva talebesi geçtiler. Atatürk, ilk okulların küçük yavruları

¹⁰² Erdil, a.g.e., s.23; Önder, a.g.e., s.374.

¹⁰³ “Büyük Şef, Dün Mersin’i Şereflendirdiler. Şehir Sevinç İçinde Çalkalanıyor. Şehir donatıldı. Gece denizde ve karada büyük şenlikler yapıldı”.Bkz. **Yeni Mersin**, 21 Mayıs 1938; “Büyük Önder Mersinde, Atatürk, dün cenub şehrimizde coşkun tezahüratla istikbal edildi”. Bkz. **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1938; “Atatürk, dün Mersin’i şereflendirdiler. Büyük Şef, askeri kıtayı teftiş ettiler. Mersinliler, bayram yapıyorlar”. Bkz. **Akşam**, 21 Mayıs 1938; “Atatürk Mersin’de; Halk Büyük Şefi candan tezahüratla karşıladı”, Bkz. **Ulus**, 21 Mayıs 1938; Bu seyahatinde Konya Milletvekili Naim Hazım Bey de Atatürk’e eşlik etmekteydi. Bkz. Fikri Mutlu, “Atatürk Mersinde-7”, **Kuvayı Milliye Dergisi**, Yıl:12, Sayı:133, (Eylül 1971), s.6.

geçerlerken gülerek, 'marş marş' dediler...Geçit yarım saat sürdü. Validen ve belediye reisinden umumi işler hakkında izahat alan Büyük Şef, gene yaşa var ol sesleri ve hiç kesilmeyen alkışlar arasında otomobille 13:35'de istasyondan ayrıldılar. İstasyondan çarşı sonuna kadar caddeleri çevreleyen kesif halkın arasında vali konağına geldiler...Otomobille şehir içinden geçerek yeni yapılan plaja gittiler".¹⁰⁴

1938 Mayıs'ında Hatay meselesini gündemine alarak, ki aslında bu meseleyle 1936'dan itibaren yakından ilgilenmeye başlamıştı,¹⁰⁵ güney illerini ziyarete gelen gerçekte ise konunun uluslararası taraflarına mesaj gönderen Atatürk'ün yanında bulunan Kılıç Ali, anılarında o günleri şöyle anlatmıştır:

"Mersin'de trenden iner inmez o hâlsiz hali ile istasyonda hemen kırk dakika süren askeri bir resm-i geçit yapılmasını emretti. Resmigeçidin sonlarına doğru mecalsizliğin kendisine ıstırap verdiği güçle ayakta durduğu görülüyordu. Arkadaşım Salih Bozok'la bir ara dayanamadık, sinirlenmesini göze alarak yanına sokulduk. Kimseye hissettirmeden bize dayanmasını istedik. Bunu yapmadı, yalnız resmigeçidin süratle bitmesi için durduğu yerden bizzat 'Marş! Marş!'emrini verdi. Vali konağına döndüğünde bitkin gibi idi. Hemen dinlenmeye çekildi..."¹⁰⁶.

Ertesi gün Mersin'in batısındaki Viranşehir'e gitmiş, Pompeipolis harabelerinde yarım saat kadar incelemelerde bulunarak saat 19.30'da kente dönmüştür.¹⁰⁷ Akşam sohbetin konusu Hatay davası¹⁰⁸ ve Türk dili olmuş,¹⁰⁹

¹⁰⁴ **Yeni Mersin**, 21 Mayıs 1938; "Mersin'deki askeri kıtalar ve mektebliler, Şefimizin önünde büyük bir geçit resmi yaptılar, şehir bayram içinde". Bkz. **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1938. Karşılıklı ilişkine ilişkin ayrıca bkz. Fikri Mutlu, "Atatürk Mersinde-6", **Kuvayı Milliye Dergisi**, Sayı:11, Sayı:132, (Ağustos 1971), s.10.

¹⁰⁵ Atatürk, 1936'dan sonra Hatay meselesi ile ilgili daha aktif bir politika izlemeye başlamıştı. İstanbul'daki "İskenderun ve Antakya Yardım Cemiyeti"nin adını "Hatay Hâkimiyet Cemiyeti" şeklinde değiştirmişti. Hatay sınırında (Dört Yol'da), aktif bir Hatay heyeti ve merkezi kurdu. Bu merkezden Hatay'ın Fransa'dan isteklerini ileri sürerek, Fransa ile politik bir tartışma başlattı. Hatay'ın Fransızlar tarafından Suriye'ye bırakılması olasılığına karşılık adımlar attı: "Hatay kırk asırlık Türk vatanıdır" şeklinde uluslararası kamuoyuna beyanda bulundu. Sonunda konu Milletler Cemiyeti'ne götürüldü; ancak asıl görüşmeler, Fransa ile gerçekleştirilecekti. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, (1922-1938), C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.442.

¹⁰⁶ Hulusi Turgut (Derleyen), **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.248.

¹⁰⁷ "Atatürk, dün Viran şehre kadar bir gezinti yaptılar". Bkz. **Yeni Mersin**, 22 Mayıs 1938; Atatürk'ün Mersin'e son gezisine ait izlenimler için bkz. Mansur Bozdoğan, "Atasına Yanan İçel", **İçel (Mersin) Halkevi Dergisi**, Yıl:1, Sayı:10, (İkinci Teşrin 1938), s.2-3.

¹⁰⁸ "Bol misafirli akşam yemeklerinde konuşulan tek konu Hatay'dı". Bkz. Toros, **a.g.e.**, s.89.

¹⁰⁹ Mersin'de, "kaldıkları müddetçe bilhassa dil konusunda üzerinde çalışmaya devam ediyorlardı... Güneş dil teorisi üzerinde duruyordu... Lisanımızda bulunan Arapça ve

gece boyunca Atatürk, Türkçe'nin ne kadar zengin bir dil olduğunu ve bu konuda yapılan/yapılması gereken çalışmalardan söz etmiştir. Ziyaretin gerçekleştiği dönemde Mersin Valisi Ruknettin Nasuhioğlu, Mersin Belediye Başkanı da Mithat Toroğlu'ydu. 22 Mayıs 1938 Pazar günü ise sahilde belediye başkanı ile motorla gezintiye çıkarak kenti denizden izlemiştir.¹¹⁰ Her gelişinde sıklıkla yaptığı gibi portakal bahçelerini gezmiştir. Gece saat 21.00'de Atatürk şerefine düzenlenen fener alayı, coşkun sevgi ve saygı tezahürlerine vesile olmuştur.¹¹¹ Tüm kent elektrikle aydınlatılmış, denizde ve karada tezahüratlar yapılmıştır. Atatürk, gençlerin kendisine yönelik tezahüratlarına kayıtsız kalmayarak belediye parkının içindeki köşkün balkonundan onları selamlamıştır.¹¹² Atatürk'ün Mayıs 1938'de Mersin'e gerçekleştirdiği ziyaret aynı zamanda yurt gezilerinin de sonuncusu olacaktır. Mersin'e nemli ve sıcak havanın, son ziyaretinde erken gelmesi kendisini rahatsız etmiş; Belediye Başkanı Mithat Toroğlu'nun, "*Atam, bu sıcaklar yörük kaçirtan sıcağı*" sözü üzerine Atatürk gülen yüzüyle "*hayır çocuğum, Cumhurbaşkanı kaçirtan olmalı*" yanıtını vermiştir.¹¹³ 24 Mayıs 1938 Salı günü saat 12.30'da Tarsus'a hareket ederek yarım saat kadar parkta Tarsuslularla görüştüktan sonra Adana'ya hareket etmiştir.¹¹⁴ Atatürk, 24 Mayıs 1938'de büyük sevgi gösterileriyle Adana'dan yolcu edilerek önce Ankara'ya daha sonra İstanbul'a gitmiştir.¹¹⁵

Mustafa Kemal Atatürk; son yurt gezisinde, sağlığının bozulduğu bir dönemde, Mersin'e gelmiş, Hatay davasının son şekli de yine kendisi tarafından formüle edilmiştir. Aydemir'e göre; "*her şey onu gösteriyor ki Atatürk'ün Hatay davasına kendini veriş, bilinenlerden çok daha derin, çok daha içlidir. Fakat ne yazık ki, Hatay'ın Anavatana katılımını göremedi. Ama*

Farsça zannettiğimiz kelimelerin birçoklarının asılları Türkçe olduğunu delilleriyle beyan ediyorlardı". Bkz. Fikri Mutlu, "Atatürk Mersinde-7", Kuvayı Milliye Dergisi, Yıl:12, Sayı:133, (Eylül 1971), s.6.

¹¹⁰ **Yeni Mersin**, 24 Mayıs 1938; **Ulus**, 23 Mayıs 1938.

¹¹¹ **Ulus**, 21 Mayıs 1938.

¹¹² **Ulus**, 22 Mayıs 1938.

¹¹³ Erdil, **a.g.e.**, 24-25.

¹¹⁴ "*Büyük Şefimiz Atatürk, dün Saat 12:35'te halkın coşgun tezahürleri arasında Mersin'den hareket buyurdular. Atatürk, Tarsus'ta taşkın tezahürlerle karşılandılar. Kendilerine ayrılan ikram edildi. 14:35'te Adana'ya hareket buyurdular". Bkz. Yeni Mersin, 25 Mayıs 1938; Atatürk'ün 1938 Mayıs'ındaki Mersin seyahati programı ve bu gezinin fotoğrafları için bkz. "Atatürk Mersin'de", **İçel (Mersin) Halkevi Dergisi**, Yıl.1, Sayı.6, (1 Haziran 1938), s.9-11; fotoğraflar için ayrıca bkz. "Ulu Önderimiz Atatürk'ün Mersin'i Şerefledirdiklerinde Birkaç İntiba", **İçel (Mersin) Halkevi Dergisi**, Yıl.1, Sayı.9, (1 İlkteşrin 1938), s.21; **İçel (Mersin) Halkevi Dergisi**, Yıl:1, Sayı:10, (İkinci Teşrin 1938), s.10-11.*

¹¹⁵ "*Atatürk, 4 gün Mersin'de kaldı. Vali Konağında misafir edildi. 24 Mayıs 1938 günü Mersin'den Adana'ya geldi". Bkz. Toros, a.g.e., s.89; Erdil, a.g.e., s.25.*

artık işin nereye varacağı belli olmuştur".¹¹⁶O'nun bu meselenin nihai çözümüne yönelik adımları, Hatay Meclisinin Anavatana katılma kararı ve Fransa ile yapılan anlaşmalar gereğince 30 Haziran 1939'da Hatay, Türkiye'nin bir parçası olmuştur.¹¹⁷

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk, 1923'ten başlayarak 1938 Mayıs'ına kadar sık seyahat ettiği kentlerden biri olan Mersin'i 9 kez ziyaret etmiştir. 17 Mart 1923 tarihli, kurtuluştan sonra gerçekleşen ziyareti, ilk olarak kabul edilmekte ve Atatürk'ün Mersin'i ziyaretinin yıldönümü; Atatürk Bayramı ya da Mersinde Atatürk Bayramı adlandırmalarıyla kutlanmaktadır.

Atatürk'ün Mersin'e gelişlerine makro açıdan bakıldığında; tetkik ve inceleme gezileri olmanın ötesinde yeni Türk Devleti'nin temel nitelik ve değerlerini tanıtmak, Mersin ve çevresinin sosyo-ekonomik durumuna dair bilgi sahibi olmak, diğer yandan da kentin doğusunda ve batısında birer örnek ziraat çiftlikleri kurmak ve onlara işlev kazandırmak olduğu görülür.

Atatürk'ün Mersin ve çevresine ait gezilerindeki önemli gündem maddelerinin birini; bölgedeki heterojen sosyo-kültürel yapı nedeniyle Türkçe dışındaki dillerin (özellikle Arapça'nın) konuşulma yaygınlığı ve buna karşı önlemler oluşturur. Mersin ve Adana seyahatlerinde Türkçenin zenginliği ve çevre dilleri üzerindeki etkileriyle ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Bölgede Türkçe'nin doğru ve güzel konuşulmasına yönelik dil çalışmalarına ağırlık verilmesi doğrultusunda görüşlerini ifade etmiştir.

Mersin'e gelişlerinde de görüldüğü üzere caddelerden yürüyerek, farklı meslek ve toplumsal sınıflardan insanlarla diyalog kurmuştur. Bunların dışında kenti ziyaretlerinde Vilayeti, Belediyeyi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni, Gençler ve Türk Ocaklarını ziyaret etmeye özen göstermiştir.

Atatürk'ün 1931 yılındaki tetkik gezisinin Mersin bölümünü kapsayan raporda; kaçakçılığın önlenmesi, sınır güvenliği, kentteki ticaret odalarının çalışmaları ve temsili, Mersin'den başlamak üzere Akdeniz'de deniz ticareti için deniz fenerlerine olan gereksinim ve Mersin Limanı'nın durumu ve geleceği ile ilgili konulara değinilmiştir.

Atatürk'ün son ziyaretindeki gündeminin ise Hatay meselesinin çözümüne dair planlarını uygulamaya koymak, sorunun uluslararası

¹¹⁶ Aydemir, a.g.e., s.443.

¹¹⁷ Aydemir, a.g.e., s.442-443.

tarafklarını adım atmaya zorlamak ve bu konunun Türkiye lehine sonuçlanması için kararlılığını göstermek olduğu gör÷lür.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, İ.25, (7.01.1938), s.46-49.

Kitaplar

Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, (Baskıya Hazırlayan: Arı İnan), 8.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Arikođlu, Damar, **Hâtıralarım**, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1961.

Artan, Gündüz, **Atatürk Mersin’de**, Mersin Deniz Ticaret Odası Yayınları, Mersin, 2000.

Aslan, İzzet, **Atatürk Silifke’de**, Kamal Matbaası, Adana, 1981.

Atatürk, Kemal, **Nutuk,(1920-1927)**, Cilt II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

Atatürk’ün Not Defterleri XII, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2009.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II (1906-1938), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara, 1989. **Çıkart**

Avcıoğlu, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni**, Dün-Bugün-Yarın, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, (1922-1938), C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

Başar, Ahmet Hamdi, **Atatürk’le Üç Ay ve 1930’Dan Sonra Türkiye**, 2.Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:155, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981.

Çelik, Kemal, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

Erdil, Rauf, **Atatürk’ün Mersin Gezileri**, Yeni Cenup Ofset Matbaası, Mersin, 1988.

- İğdemir, Uluğ, **Yılların İçinden, (Makaleler, Anılar, İncelemeler)**, TTK Basımevi, Ankara, 1976.
- İmece, Mustafa Selim, **Atatürk'ün Şapka Devrimi'nde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri (1925)**, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1959, s.17.
- Kocatürk, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, İkinci Basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2007.
- Kurtuluş Savaşı'nda İçel (Mersin)**, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayınlarından:1, Baha Matbaası, İstanbul, 1971.
- Önder, Mehmet **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.
- Sevük, İsmail Habib, **Atatürk'le Beraber**, (Haz:Lütfü Tunç), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, C.I-II, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.
- Toros, Taha, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, 2.Baskı, Altın Koza Yayınları, Adana, 2006.
- Toros, Taha, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Seyhan Basımevi, Adana, 1939.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, 1.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Turgut, Hulusi (Derleyen), **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Tüfekçi, Gürbüz, **Atatürk, Seyahat Notları, 1930-1931**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.
- Vural, Semih, **Atatürk Mersin'de**, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-6, Mersin, 2016.

Makaleler

- “Atatürk Mersin'de”, **İçel (Mersin) Halkevi Dergisi**, Yıl.1, Sayı.6, (1 Haziran 1938).
- “Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor”, **Milliyet**, 3 Mart 1952.
- “Ulu Önderimiz Atatürk'ün Mersin'i Şerefliendirdiklerinde Birkaç İntiba”, **İçel (Mersin) Halkevi Dergisi**, Yıl.1, Sayı.9, (1 İlkteşrin 1938).
- Akandere, Osman, “Atatürk'ün Konya'yı İkinci Defa Teşrifleri (1-4 Nisan 1922)”, **SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:5, <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/106/101> (Erişim Tarihi: 15.04.2017).

- Bozdoğan, Mansur, “Atasına Yanan İçel”, **İçel (Mersin) Halkevi Dergisi**, Yıl:1, Sayı:10, (İkinci Teşrin 1938).
- Çakmak, Zafer, “Atatürk’ün Çiftlik ve Arazilerini Devlet Hazinesine Bağışlaması”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, Cilt:5, Sayı:3, (2010).
- Çanak, Erdem, “Atatürk’ün Adana Ziyaretleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXX, Sayı:90, (Kasım 2014).
- Daşdemir, Latif, “Yurtiçi Gezilerinin Önemi ve Bilinmeyen Bir Gezi, Çeşme-Ilıca Ziyareti”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:3, (2006).
- Dayanç, Muharrem, “Atatürk’ün Sonbahar Seyahatleri ve Erzurum Depremi ve Ahmet Hamdi Tanpınar”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Atatürk Özel Sayısı, (Kasım 2006).
- Duman, Selçuk, “Kızılırmak Gazetesi’ne Göre Mustafa Kemal Atatürk’ün 1928 Sonbaharında Sivas’i Ziyareti”, **Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, (2006).
- Gül, Muhittin, “Atatürk’ün Yurt Gezileri’nin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:3, (2006).
- Güneş, Günver, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Aydın Seyahatleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXI, Sayı:61 (Mart 2005).
- Kodal, Tahir, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Denizli Ziyaretleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIX, Sayı:55 (Mart 2003).
- Kodal, Tahir, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Denizli Ziyaretleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIX, Sayı:55 (Mart 2003).
- Mutlu, Fikri, “Atatürk Mersinde-1”, **Kuvayı Milliye**, Yıl:11, Sayı:126, (Mart 1971).
- Mutlu, Fikri, “Atatürk Mersinde-2”, **Kuvayı Milliye**, Yıl:11, Sayı:127, (Nisan 1971).
- Mutlu, Fikri, “Atatürk Mersinde-3”, **Kuvayı Milliye**, Yıl:11, Sayı:128, (Mayıs 1971).
- Mutlu, Fikri, “Atatürk Mersinde-4”, **Kuvayı Milliye**, Yıl:11, Sayı:130, (Haziran 1971).
- Mutlu, Fikri, “Atatürk Mersinde-5”, **Kuvayı Milliye**, Yıl:11, Sayı:131, (Temmuz 1971).
- Mutlu, Fikri, “Atatürk Mersin’de-6”, **Kuvayı Milliye**, Yıl:11, Sayı:132, (Ağustos 1971).
- Mutlu, Fikri, “Atatürk Mersin’de-7”, **Kuvayı Milliye**, Yıl:12, Sayı:133, (Eylül 1971).

- Mutlu, Fikri, “Atatürk Mersinde, İkinci Şeref Vermeleri”, **Kuvayı Milliye**, Yıl:11, Sayı:130, (Haziran 1971).
- Özkaya, Yücel, “Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/808/10284.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2017).
- Özkaya, Yücel, “Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/808/10284.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2017).
- Sarısan, Sadık, “Mustafa Kemal Paşa'nın Şebinkarahisar'ı Ziyareti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:5, Sayı:19, (1997).
- Savaş, Mevhibe, “Ata'mızın Adana'yı Son Ziyareti ve Hatay'ın Anavatana Katılması”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/mehvhibe_savas_atamizin_a_danayi_ziyareti_hatay_anaavatana_katilmasi.pdf (Erişim Tarihi: 13.04.2017).
- Semiz, Yaşar, “Atatürk Çiftlikleri ve Bunların Hazineye Devri”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:26, (2009).
- Semiz, Yaşar, “Milli Mücadelenin Başlangıcında Konya ve Atatürk'ün Konya'ya İlk Gelişleri”, **SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:8, (2000).
- Tinal, Melih, “Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: VII, Sayı:16-17,(Bahar-Güz, 2010).
- Türkmen, Zekeriya, “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı:4,(Temmuz 2000).

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Milliyet

Tan

Tarsus

Ulus

Vakit

Yeni Adana

Yeni Mersin

Zaman

İçel (Mersin) Halkevi

Kuvayi Milliye

İnternet Kaynakları

http://www.ata.tsk.tr/01_hayati/yurtgezileri.html(10.02.2017 Tarihli Erişim)

<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mersin/gezilecekyer/mersin-ataaturk-evi>
(17.02.2017 Tarihli Erişim)

Sözlü Tarih Çalışması

Nihat Taner ile Christman/ Kristman Binasının Tarihçesi Hakkında Yapılan Sözlü
Tarih Görüşmesi (12.03.2017)